

A gymnasiumi oktatás általában s különösen a budai királyi egyetemi főgymnasiumnál.

Mint a gyökerek és törzs az élőfa ág- és lomb-koronáját, az oszlopok a templom ívezetét és boltjait tartják: ugy nyugszik a nemzet ifjúságának testi és lelki, szív- és kedélyvilági egész műveltsége a gymnasiumban szerzett élő ismeretek és műveltség alapzatán. Boldog az ifju, a kinek virágzó gymnasiumban növekedni szerencséjeül jutott! Szerencsés szülők ti, kiknek szivetekről leszakadt gyermekeiteket, szaktudós és lelkes tanárok és iskolaigazgatók fogadják szerető szivök lelkiismeretes gondviselése alá! A ha-za örvendhet a tudományokat ily felügyelet alatt végző ifju növendékeinek, s a tudomány, az irodalom és közélet erős tehetségekkel gyarapodik egykor ezeknek az iskolából kilépése által. Itt a gymnasium igazán a nemzeti tudományosság vetemény-kertévé, az alapos műveltség örök élő-forrásává válik.

Van harmincz éve, hogy a magyar gymnasiumokat ilyeneknek ohajtottam, s megvallom őszintén ez ohajtást bennem az erdélyi szász gymnasiumok ébresztették fel, melyeket láttam Segesváratt még mint ifju tanuló, észleltem Brassóban és Beszterczén, hol rövid idcig bár, de németül tanultam is; és öt évnél tovább figyelemmel kísértem Nagy-Szebenben, hol mint ifju hivatalnok, szász és német fiukat magyar nyelvre oktatván, s velök a vizsgákra is elmenvén: alkalmam volt a szász gymnasialis tanrendszerrel bővebben megismerkedni. Magamon és kortársaimon kezdve el, összehasonlítást tettem a mi előkészületünk és a szász velünk egykoru ifjak előkészülete között főleg a latin és görög nyelv, matematikai és vegytani, természettani, szépirási és rajzi tárgyakban való jártasság tekintetében, s összehasonlításom — kimondom, bár az az elfogultság itélete szerint nemzeti ambíciónk némi sértésével jár — szász kortársaink előnyére ütött ki. Kilépve az életbe,

utolértük, el is hagytuk őket sokban, de az iskolából kijöttükkor készületebb-voltukat az általam megjelölt tárgyakban én, a magam részéről, kényszerítve vagyok elismerni.

Utána teszem még azt is, hogy a száz ifjuságnak már 1844 körül rendes tornászati iskolájok és tanáraik voltak Nagy-Szebenben, hol ifjaik testgyakorlatot, szurony- és kardvívást tanultak, tehát a test erősítése és a férfias jellem és bátorság kifejtése is így korán — előttünk 35 évvel! — tanrendszerökbe fel volt véve.

A magyar szabadságharc gyászos vége, fogságból kiszabadulásom s néhány évig kis székely bitokomban való gazdaskodás után állandóul Kolozsvártt telepedvén le: bő alkalmam nyílt az ottani mindhárom — róm. kathol., ev. református és unitárius — gymnasialis oktatást és nevelést figyelemmel kíséreni; legjobb barátim a tanintézetek tanárai között voltak; sokat beszélgettünk ifjaink fejlődéséről, a tanítási és nevelési rendszerekről; elmentem mindenik intézet közvizsgáira, az unitáriusoknál pedig vizsgáló-biztos voltam több éven át, jól ismertem az intézeti viszonyokat: hány és mily készületű s fizetésű rendes tanár, minő póttanárok, mennyi és mily tanterem, minő taneszközök, a tanári karnak minő segédeszközei és szak-könyvtárai vannak? mily állapotban van a methodika és paedagogia, az igazgatói hatáskör, a rendes tanárok és póttanárok lelkiismeretessége és tanításuk sikerei ellenőrizése? hogy osztatnak ki a tantárgyak? mik és minők a tankönyvek, hogy mennek a rendes és érettségi vizsgák, minő az iskolai fegyelem? és általában az ifjuság értelmi, erkölcsi és testi fejlődésének harmonicus arányára mily gond fordítatik — mindezt tapasztalásból ismertem meg, meggyőződve arról, hogy a mi gymnasialis tanítási és nevelési rendszerünkben igen sok és lényeges javítani való van.

Felszólaltam a javítások eszközlése tárgyában igen gyakran barátaim előtt, fel a vizsgák végén, indítványoztam egyet és mászt egyházhatósági helyeken, sőt hirlapokban is; kijelöltem a főbb és egyszerűbben orvosolható bajokat; rá mutattam, hogy némely hiányt az illető gymnasiumok felügyelő-hatóságainak saját hatáskörükben egyszerű határozati úton is jóvá lehetne tenni; hogy nem egy rosznak forrása a tanító-erők individualitásában van, min ismét lehetne könnyen segíteni; érintettem, hogy felsőbb tudományokra, egyetemekre előkészítő gymnasiumokban, szak-könyvtárak, elegendő taneszköz és tanterem, helyes paedagogiai és methodikai rendszer alkalmazása nélkül, és kivált theologusokból, sőt VII. VIII.

osztálybeli gymnasistákból tett tanoncztanárokkal a mai idők, szükségek és tudomány igényei szerint tanítani teljességgel nem lehet, hogy ez nemzetünknek kisebbségére van, hogy az e hiányokban szenvedő intézetek rendeltetésöknek nem felelnek meg, a szülők reményeikben csalódnak, az ifjuság eltöltött drága idejének kellő erkölcsi és tudományi kamatát nem kapja meg, a felsőbb tanintézetek: egyetem, polytechnicum készületlenül vevén át az ifjakat, az ő hatásuk is megbénul, hátravetődnek tanításaikban, növendékeik Bécs, Zürich, Berlin egyetemeinek ifjuságaival nem állják ki a versenyt s a gymnasiumi hiányok és mulasztások sulytó következményét az életbe kilépés, az alkalmazás-keresés mindjárt legelső percében keservesen érzik meg, látván, hogy a külföldön végzeteknek a hazai egyetemeken végzetek előtt minden pályán elsőbbséget adnak.

Egy példával erősitem utóbbi állításomat.

Két tehetséges ifju, egymás baráti, — mindketten technikusok — egy vasúti társulat igazgatójánál alkalmazást keresnek szünidejük alatt; átadják bizonyítványaikat, s pár nap mulva mennek válasz után; az egyik azonnal megnyerte, a másik elutasított. Kérdik okát s hivatkoznak készütségökre. „Hja uram, ön Bécsben tanul — jegyzi meg a főnök — ott van garantiája a szakképességnek; de a ki a magyar egyetemeken tanul — és ez igazságért, kérem, bocsásson meg nekem — ott hiányzik a realis alap; önöknek gymnasiumai, főleg az erdélyiek, egyáltalában nem képesek megadni az ifjuságnak épen a legszükségesebb tudományokban, a minő a matematika, mértan, természet- és vegytan, rajztan sat. a szükséges egyetemi és polytechnikai előkészültséget. Sajnálom, de mi azt így tapasztaltuk“. És az ifjak megszorodva távoznak, Egyiknek örömét a másiknak keserősége semmivé tette. Az ifjak atyja előkelő állású, s ez ugynevezett diplomatai jellem, nem mondja el a valóságos tény, hogy ne bántson, de ő is keserű szívvvel fogadta a fiaktól hallottakat.

Kinek nem fáj ily esetek előfordulása? Kiben nem ébred föl a lelkiismeret, a ki az ifjuság sorsát s a nemzet neve becsületét szívéen viseli, hathatósan ösztönözve e baj orvoslására? Hajlandó volnék az elébbi bánást az illető igazgató bécsi rononszenvének tulajdonítani, de nincs rá okom; másfelől évtizedek óta Selmecezen és Bécsben, Zürichben és Berlinben tanult magyar ifjak egész sora tanuskodik erdélyi magyar gymnasiumainknak a technikai pálya

előkészületi tantárgyaiban való hiányos és a tudomány haladásával versenyt nem haladott előadásával. Ma élő és kün, sőt, a mint hitelesen értesültem, pesti és kolozsvári egyetemünk tanuló ifjaink is e sajnálatos igazságot tényül constatálják. Szomoruan panaszkodó leveleket s négy szem közötti vallomásokat bírok erről tehetséges ifjaktól sőt barátimtól is.

Ámde ezt én teljesen ok nélkül beszélem el most és itt is, mint kevés sikere volt régebbi felszólalásaimnak; mert mi nálunk avval felelnek mindezekre: „ez a felekezetek autonomiai joga, úgy szervezik iskoláikat, úgy állítják be és fizetik tanáraikat, a hogy telik; eddig is voltak nekik kitünő fiaik, ez után is lesznek, erejük feletti költekezésre nem szoríthatók; a felekezet jobb fizetést nem tud adni, a tanár pedig ezen fizetésből el nem élhetvén, kénytelen egyéb jövedelem után is látni, tanítása fizetésével arányban van; azt, hogy az elemi és algymnasiumi osztályokban ne tanulatlan ifju diákok, hanem rendes vagy segéd tanárok, tanári képzettséggel bíró érett férfiak tanítsanak, ismét nem kívánhatni, mert nincs rá mód, és aztán az osztályokban az ifju diákok milyen jól valósítják ama szép paedagogikai elvet: docendo discimus; jó ez így, hagyjuk így! Az autonomia véd minket“.

Én tehát ezt annál kevésbé feszegetem most, mert itt Buda-Pesten elkedvetlenedve láttam, hogy a gymnasialis törvénynek parlament elébe nem juthatásában is az autonomiai jogok féltése igen nagy mértékben volt tényező. E törvény orvosolt volna sok bajt, tisztázta volna az állam és felekezetek, az ifjuság és az autonomia jogait; de ennek ezuttal vége van, én az itt fenforogható vitás kérdésekre ki nem terjeszkedem. Ha a jövő parlamentben lesznek a tudomány, a nemzeti becsület és magyar ifjuság érdekeit védő képviselők, ha különösen nagy Eötvösünk derék utóda, a mostani közoktatásügyi miniszter és a nép örök hálájára méltó Molnár Aladár, nemzetünk közmiveltségének alapvető jeles fiai azon törvényhozás tagjai lenni meg nem szünnek, hihető, hogy e törvény is tárgyalás alá és létre jó; de ezek nélkül bizonyára tovább is a kegyes ohajtások között marad, s én igénytelen szavammal a zártouyra jutott gymnasiumi reform-ügyet a sikerülés révpartjára nem juttatom.

De azt el nem mulaszthatom — s tán ez nevelési és oktatásügyünkben utolsó felszólalásom lesz — hogy a magyar fővárosban levő magyar királyi egyetemi főgymnasium belső okta-

tási és nevelési rendszerét e havi tudományos közlöny utján kis hazánkban meg ne ismeressem. Lesznek szülők és tanárok, lesznek a gymnasiumi oktatásügynek igaz baráti — meg vagyok róla győződve, — kik ezt tőlem kedvesen fogadják, mert tudják, hogy egyedül szeretett ifjuságunk javáért tőszem. Az olvasó látni fogja, hogy ez intézet nem külföldi, nem exoticum — saját véreink oktatása az, tiszta magyar nemzeti alapra fektetve, itt született, fejlődött és magyar tanárok vezetése alatt lett oly híressé, hogy ritkítja párját, s bizvást mintául szolgálhat mindenütt hazánkban . . .

Hadd beszéljen az intézet magáért. Nem hasonlítom össze egygyel is, mert tudom, hogy ez bántani szokott; nem vonatkozatom az itteni viszonyokat és észlelt tényeket az erdön-tuliakra; nem állítok fölül, nem helyezek alá senkit; száraz tárgyilagossággal, ugymondva történehipen adom elé tanulmányaim eredményét, a következtetéseket és tanuságok elvonasát kinek-kinek tetszésére bizva.

* * *

A budai főgymnasium I—VIII. osztályában 15 képesített rendszer tanár tan.t és egy tornamester: 1 a hittant, más a szépirást, 3 ik a rajzot, 4 ik a tornászatot, 12 a gymnasium rendszer tanszakait; nem kötelezett tantárgyat kettő tanít az előbbieik közül; igazgató m. tud. akad. tag dr. L u t t e r N á n d o r; az osztályoknak külön főnöke van, kiket a tanári tanácskozmány jelöl ki; tantárgyak: hittan, magyar nyelv, latin, görög, német nyelvek, földrajz, történelem, mennyiségtan, természetrajz, természettan és vegytan, bölcsészeti előkészítő tan, rajz, szépirás, testgyakorlat. Minden osztálynak tágas, világos, tiszta külön tanterme van; az igazgatónak külön irodája, hol az előadások egész időtartama alatt — saját óráit kivéve — benn lenni köteles, hogy minden előforduló ügyet azonnal igazíthasson; a tanári karnak szintén saját tanácskozási terme van s az intézetnek benn lakó rendszer fizetésű szolgálja és segédszolgálja. Az igazgató és tornamester hetenként 8, a hittanár 12, magyar nyelv és bölcsélem tanára 13, a többiek közül négy 14, öt tanár 15, három 16 órát tanít; a szépirást az I és II oszt. együtt gyakorolja, a tornászatot az egybekapcsolt osztályok szintén. Mely tanárok minő tantárgyakat, hány heti órában és melyik osztályokban tanítanak, előre meg van állapítva az ugynevezett évi T a n t e r v - b e n s ez mint változhatlan tanrend az ifjusággal a tan-év

elején közöltetik. A mely tanár alapos ok miatt órára el nem mehet, az igazgatónak névjegye beküldésével bejelenti, s megtörténik, hogy vagy az igazgató veszi át óráját a maga tantárgya számára, vagy valamely olyan tanár, a ki tantárgyával még nem érkezett el annyira, mint az év előhaladása szerint előhaladva kellene lennie. Az ifjaknak mulasztásaikat a következő órán igazolni kell szülői vagy orvosi bizonyítvánnyal. Az órák kezdődnek reggeli 8 órakor. Óra-közben 5—10 percz pihenési idő van. Az előadási óra előtt 10 perczcel a gymnasiumi ifjuság mint a méh-raj vonul a gymnasium felé, tisztán öltözve, magával viszi táskájában vagy szíjjal megkötve tankönyveit, irkáit, taneszközeit; 5 perczcel előre saját termökbe begyülekezve várják az óra csendülésekor pontosan érkező tanárt; öltönyeik számára köröskörül fogas van; minden ifjunak határozott ülő-helye; a legelső tanár bejövésekor s a legutolsó távozásakor közima; mikor leültek, minden pad első ifja megmondja a tanárnak a távollevő ifju nevét, mit az osztály-könyvébe ír, s az igazolhatlan mulasztás az érdemsorozáskor hátrányul számítatik be. Gyakori mulasztás elébb *Osztálytanácskozmány*, azután a *Tanári Gyűlés — Consessus* — elébe vitetik orvoslás végett.

Ennyit a tanári erők, tantárgyak, tanórák beosztásáról, a tanárok és tanulók megjelenéséről s annak ellenőrzéséről.

Felette fontos az évi *Tanterv*, melyet az igazgató a *Tanári Tanácskozmány*nyal egyetértve állít meg, melyben meg van a kötelezett tantárgyak óra-száma, a tantárgyak előadásában követendő *methodikai sorrend*, a használatba vett *tanönyvek* sat.

Nézzük ezt át osztályonként és pedig először —

Az I. osztályt, mely hetenkint 28 órai oktatást kap.

Első a hittan, hetenkint 2 óra, a hitről és parancsolatokról. Magyar nyelv h. 3 óra. A nyelvnek mondattanra fektett alaktana, egyszerű, bővített, összevont és összetett mondatokban. Helyesírási és olvasási gyakorlatok. Versek betanulása és szavalása, e felett 16 megfelelő írásbeli feladvány. Tankönyv: *Lutter N. A magyar nyelv elemei. Szvorényi, Olvasmányok I. köt. Latin nyelv h. 6 óra. A nevek, névmások, igék szabályos alakjai. Az ezeknek megfelelő gyakorlatok szó- és írásbeli fordítása. 12 iskolai dolgozat. Tankönyv: Bartal, Elemi latin nyelvtan, I. r.*

Német nyelv, h. 2 óra. Elemi gyakorlatok Ney-Ollendorf gyakorlati vezérfonala nyomán, 10 lecke. — Földrajz, h. 2 óra. A mennyiségtani és természettani földrajz legfontosabb fogalmainak megismertetése után: Magyarország földirata, Ribáry Ferencz tankönyve nyomán. Közenn-Terner-féle Atlász segítségével. Mennyiségtan h. 4 óra a.) Számtan. A tizedes számrendszer. A négy alapművelet egész számokkal és tizedes törtszámokkal. A méter-rendszer. A számok oszthatósága. A legnagyobb közös osztó és legkisebb közös többszörös. A közönséges törtek négy alapművelete. b.) Mértani nézlettan. A termennyiségek megismertetése. A sík, egyenes vonal, körvonal, szög, egyközű vonalak, háromszög, négyszög, különösen az egyenközény. Tankönyvek: Lutter, Számtan I. r. Mocnik-Szabóky, Mért. nézlettan I. r. — Természetrész, h. 2 óra. Állattan. A nevezetesebb gerinces és íz-állatok s puhányok megismertetése a terminologia kellő begyakorlása mellett. Tankönyv: Kriesch J. A természetrajz elemei I. r. — Rajzolás h. 4 óra. Mértani rajz szabad kézzel. Huzalminták után való rajzolás. — Szépirás h. 1 óra, testgyakorlás h. 2 óra a nyári időszakban. Szabad gyakorlatok. Rendgyakorlatok.

A második gymnasialis osztály heti óra-száma szintén 28. Hittan szertartási része h. 2 óra. — Magyar nyelv h. 3 óra. A mondat fő- és mellék-részei. Szórend. Egyszerű és összetett mondat. Név- és igeragozás. Határozók, kötszók, indulatszók. Olvasás, az olvasottak előadása és elemzése. Szaválás. Havonkint 3. iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyv: Szvorényi, kisebb magyar nyelvtana. Olvasmányok ugyanattól. II. köt., — Latin nyelv h. 6 óra. Ismétlés. A szenvedő ige ragozása. Rendhagyások fő- és mellékneveknél. Perfectumok és supinumok. Szabálytalan igék. Körülírt ragozás. Számnevek. Beszédrészekcské. Accusativus cum infinitivo. Szavak és mesék emlézése. Fordítás, elemzés. Hetenkint 1. iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyv: Bartal, Elemi latin nyelvtan I. és II. rész. Német nyelv, h. 2 óra. Elemi gyakorlatok főtekintettel az alaktanra és a szóbőség megszerzésére. Tankönyv: Ney, Gyakorlati német nyelvtan, Felsmann Lesebuch, I. r. Földrajz h. 2 óra. Európa oro-hydrographiai és politikai földrajza, Ribáry F. tankönyve nyomán. Mennyiségtan h. 4 óra a.) Számtan. A közönséges törtszámok ismétlése után tizedes törtek. Olasz gyakorlat. Rövidített szorzás és osztás. Egy-

szzerű és összetett hármas szabály. Kamatszámítás. b.) Mértani nézlettan. Egyenközények, három- és sokszögek terület-számítása. Az idomok átalakítása. Hasonlóság. Tankönyvek: L u t t e r, Számтан II. r. Mocnik-Szabóky, mértani nézlettan. I. r. Természettanrajz, h. 2 óra. Télen: ásványtan, nyáron: növénytan. A nevezetesebb ásványok és növények leírása, a terminologia begyakorlása. Tankönyv: Kriesch J. A terményrajz elemei II. és III. r. — R a j z o l á s h. 4 óra. Az emberi fej és ékitmények rajzolása. Mértani idomok szerkesztése vonalzóval és körzővel. A távlat fogalmának alkalmazása. — Szépirás h. 1 óra, mint az I. osztályban, testgyakorlás szintén 2 órán.

A harmadik osztály óra-száma hetenként 28, Hit-tan, ó-szövetségi történetek 2 óra h. Magyar nyelv h. 3 ó. A mondattan, egyszerű pusztá, bővített és összevont mondat, összetett, összesorozott és összefüggő mondatok; egyenes és mellékvonlat, igekötők vonzata, körmondatok. Havonként 1 iskolai dolgozat. Tankönyv: Szvorényi, Nyelvtan III. r. Olvasó-könyv: Bodnár-Iványi-féle. Latin nyelv h. 5 óra. A mondattan: az esettan és az előjárók; az alaktan ismétlése. Hetenkint egy iskolai írásbeli gyakorlat. Cornelius Neposból: Miltiades, Themistocles, Aristides, Pausanias, Cimon, Lysander, Thrasybulus, Iphicrates, Chabzias, Thimoteus, Epaminondas, Timoleon, Cato. Tankönyv: Bartal, Latin mondattan, és Olvasó-könyv, Cornelius Nepos szótárral Vass Józseftől. Német nyelv h. 2 óra. Eset- és igitan a többi beszédrésszel. Minden két hóban egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyv: Riedl Szende, Német nyelvtan, Felsmann, Lesebuch, II. r. Földrajz h. 2 óra. Azsia, Afrika, Amerika és Ausztrália. Tankönyv: Ribáry F. Egyetemes földirat, II. r. különféle földrajzi atlászok Történelem h. 2 ó. Bevezetés, az Árpádok kora és a vegyes ház a Hunyadiak koráig Ribáry F. kisebb magyar történeti tankönyve nyomán. Meny-nyiségtan h. 3 óra. a) Számтан. Törtszámok műveleteinek ismétlése. A százalék-számítás különböző nemei, kamatszámítás. Egyszerű és összetett társaság-szabály, elegyítési és lánccz-szabály; b.) mértani nézlettan. Az idomok hasonlósága. A körbeli vonalok. A kerület osztása. Beirt és körülirt idomok szerkesztése. A kör mérése. Tankönyvek: L u t t e r, számтан III. r. Mocnik—Szabóky, Mértt. nézlettan II. Természettan h. 3 óra. A testek általános tulajdonságai. A vegyülés alapfogalmai. Hőtan. De-

lejtesség. Villanyosság. A szilárd testek sulyegyenéről. Egyszerű gépek. Tankönyv: Greguss, Természettan. Rajzolás h. 2 óra. Az emberi fej rajzolásának folytatása. Az árnyékolás kezdete minták után. Ékitmények rajzolása. Mértani rajz és távlatlan; testgyakorlás h. 2 óra a nyári időszakban. Szabad és rend gyakorlatok. Eszközökkel való gyakorlatok.

Negyedik osztály heti óra-száma 28. Hittan, új szövetségi bibliai történetek h. 2 ó. Magyar nyelv h. 3 óra. Mondat-szerkesztés. Körmondat. Polgári ügyiratok, levelek, elbeszélő és leíró prózai írásművek. Mérték- és verstan. Minden két hétben egy iskolai írásbeli dolgozat. Tankönyv: Laky, iránytan. Szvorényi, Olvasmányok, IV. köt. Latin nyelv h. 6 óra. Idő- és módtan. Összetett mondat. Mondatalkotási sajátságok és szabálytalanságok, Szórend. Szókötési alakzatok. Verstan. Havonkint három írásbeli gyakorlat. Tankönyv: Bartal, latin mondattan. Caesar, Bellum Gallicum (szemelvények az I. II. és III. könyvből). Szamosy, Tirocinium poeticum (szemelvények a hatos versekből, az elegicus párversekből és Phaedrus meséiből). Német nyelv; h. 2 óra. Rendszeres mondattan. Szaválás. Minden két hétben 1 írásbeli dolgozat. Tankönyv: Ballagi, Német nyelvtan. Felsmann, Lesebuch II. r. Történelem h. 2 óra. Magyarország története a Hunyadiak korából a legújabb időkig. Tankönyv: Ribáry F. kisebb magyar története. Mennyiségtan h. 3 óra a.) algebra. A betűszámítás elemei. A négy alapművelet egész és törtszámokkal. Első fokú egyenletek egy ismeretlen mennyiséggel. b.) mértani nézlettan. A térbeli alakok általános tulajdonságai. Az egyszerűbb féle testek térfogat és felület számítása. Iskolai és házi dolgozatok. Tankönyvek: Lutter, Betű-számítás. Mocnik — Szabóky, Mért. nézlettan II. r. Természet- és vegytan, h. 4 ó. télen: A szilárd testek mozgásának tana. Cseppfolyós és légnemű testek erömütana. Hang- és fénytán; nyáron: A vegytan elemei. Tankönyvek: Greguss Gy. Természettan. Dékány R. Elemi vegytan. Rajzolás h. 4 óra. Egész emberi alakok és állatok, továbbá ékitmények és tájképek rajzolása; testgyakorlás h. 2 óra mint a III. osztályban.

Ötödik osztály heti óra-száma 29. Hittan, revelatio és az egyház. h. 1 ó. Magyar nyelv h. 3 óra. Az egyszerű irány kellei. Leíró és elbeszélő próza. A szép irány. A körmondat. Szépészeti alapfogalmak. Megfelelő írásbeli dolgozatok minden két hét-

ben egyszer. Tankönyv: Névy: írásművek elmélete és a hozzá készült olvasmányok. Latin nyelv h. 6 óra. Ovidius keserveinek első könyvéből a 3-ik elegia. Naptárából: Arion. A Fábíák. Romulus Quirinus. Gabii. Remus. Juppiter. Pistor. Átváltozásáiból: Az emberi nemnek négy korszaka. Deucalion és Pyrrha. Phaeton. Icarus. Baucis és Philemon. Orpheus megöletése. Midas. Cicero, Laelius 1—21 fej. Megfelelő írásbeli gyakorlatok. Görög nyelv h. 5 óra. A görög nyelv alakzata a μ -végzetű ígékig. A szabályok alkalmazása szó- és írásbeli gyakorlatokban. 10 iskolai dolgozat. Tankönyv: Curtius görög nyelvtan. Schenkli-Kiss-féle Olvasókönyv. Német nyelv h. 2 óra. Ismétlések a nyelvtanból. Szaválás. Minden két hétben egy írásbeli dolgozat, még pedig a.) Verses elbeszélések prozába való áttétele. b.) Ügyiratok fogalmazása. Tankönyv: Thewrewk Árpád, Német olvasókönyv I. r. Történelem h. 3 óra. Ó-kor a pún háborúig. Tankönyv: Ribáry F. Világtörténet I. r. Segédkönyv: Pütz, történelmi földabrosz. Mennyiségtan, h. 4 óra a.) algebra. Hatványozás. Gyökfejtés. Első foku egyenletek egy ismeretlen mennyiséggel; b.) mértan. A tudományos síkmértan azon részei, melyek az egybevágásra és hasonlóságra vonatkoznak. Az egyenközé nyek területi viszonyai. Iskolai és házi dolgozatok. Tankönyvek: Lutter, Betűszám. Ábel K. Mértan I. r. Természetráajz, h. 3 óra. Rendszeres ásványtan és növénytan. A nevezetesebb ásványok megismertetése alakjuk, physikai és chemiai tulajdonságaik szerint. A növények szervisméje, élettana, a természetes és mesterséges rendszerek összehasonlítása, a nevezetesebb növényrendek ismertetése. Tankönyv: Kriesch J. A természetráajz vezérfonala, II. és III. r. Testgyakorlás, h. 2 óra a nyári időszakban. A előbbi osztályokban említett gyakorlatok folytatása kiváló tekintettel a katonai gyakorlatokra.

Hatodik osztály heti óra-száma 29. Hittan h. 1. óra a ker. kath. hitágazattan. Magyar nyelv h. 3 óra. Az elbeszélő és lantos költészet elméleti és gyakorlati ismertetése. 14 írásbeli dolgozat és ugyanazok feltünőbb hibái alapján elméleti tárgyalások. Tankönyv: Névy, írásművek elmélete és olvasmányok. Latin nyelv h. 5 óra Sallustius (editio Holub.) De Bello Jugurthino. Livius I. k. (magyarázta Szénássy) 1—40 fej. Vergilius (ed. Thewrewk) Aeneis II. Házi írásbeli gyakorlatok Kolmár és Sváby Gyakorló-könyvéből, iskolai gyakorlatok jobbá-

ra az olvasott szerzők (Sallustius és Livius) után készítettetek. Görög nyelv, h. 5 óra. μ -féle és a rendhagyó igék. A hangtani törvények fejtegetése. Az alaktannak részben ismétlése. Írásbelileg a μ -féle és a rendhagyó igékre szolgáló gyakorlatok dolgoztatnak. Szóbelileg fordítatik 12 prózai mese, 4 verses mese, 8 epigramm. Tankönyv: Curtius, Görög nyelvtan, Schenkl-Kiss-féle Olvasókönyv. Német nyelv h. 2 óra. Ismétlések a német nyelvtanból. Szavalás. A német verstan és épikai költészet. Minden 2 hétben egy írásbeli dolgozat (Leírások). Tankönyv: Thewrewk Árpád. Német olvasókönyv I. r. Történelem h. 3 óra. A rómaiak története és a középkor Habsburgi Rudolfg. Tankönyv: Ribáry F. Világtörténet, II. r. Menniségtan h. 4 óra a.) algebra. Logarithmusok. Másodfoku egyenletek egy ismeretlen mennyiséggel. Exponentialis egyenletek; b.) mértan. A körtan. Szögmértan. Síkháromszögmértan. Iskolai és házi dolgozatok. Tankönyv: Lutter, Betűszámítás és Mértan I. r. Logarithmustáblák. Természetrész h. 2 óra. Rendszeres állattan. Az emberbonczolás- és élettana vázlatban. A gerinces állatok, íz-lábu állatok, puhányok és sugár állatok. Tankönyv: Kriesch J. A természettan vezérfonala I. r. Vegytan, h. 2 óra. A vegyülés törvényei. Az elemek és nevezetesebb vegyületeik. Tankönyv: Say M. Vegytan. Testgyakorlás h. 2 óra, mint az V. osztályban.

Hetedik osztály heti óra-száma 29. Hittan h. 1 óra. Ker. kath. erkölcsstan. Magyar nyelv h. 3 óra. A drámai költészet. Szónoklattan. Havonkint egy írásbeli dolgozat. Kézikönyv: Névy írásművek elmélete. Latin nyelv h. 5 óra. Cicero Catilina elleni négy beszéde. Vergil Aeneisének II. könyve. Kolmár és Sváby-féle gyakorló könyvből fordítások magyarból latinra. 12 iskolai gyakorlat. Görög nyelv, h. 4 óra. Xenophon Anabasisának I. és II. könyve. Homer Iliásának I. éneke. 10 iskolai dolgozat. Német nyelv, h. 2 óra. A német balladák és a lantos költészet. Havonkint egy írásbeli dolgozat. Tankönyv: Thewrewk Árpád. Német olvasókönyv II. r. Történelem, h. 3 óra. Az újkor története a bécsi congressusig. Tankönyv: Ribáry F. Világtörténet III. r. Mennyiségtan, h. 3 óra. a.) algebra. Első foku egyenletek több ismeretlen mennyiséggel. Határozatlan első foku egyenletek. Számítási és mértani haladványok. Kamatos kamatszámítás. Járadék- és törlesztési számítások; b.) mértan. A háromszög mértan ismétlése és befejezése. Stereometriából az előzmé-

nyek. A testek általános tulajdonságai és térfogati viszonyai. Iskolai és házi dolgozatok. Tankönyvek: Lutter, Betűszámтан. Ábel K. Mértan. Lutter, Logarithmustáblák. Természettan, h. 4 óra. A testek általános tulajdonságai. Mozgás- és súlyegyentan. Hőtan. Tankönyv: Kunczek-Abt, Természettan és Mennyiség-tani pótfüzet. Bölcsészettan, h. 2. óra. Tapasztalati lélektan. Tankönyv: Zimmermann-Riedl, Lélektan. Testgyakorlás h. 2 óra mint az V. osztályban.

Nyolczadik gym.n. osztály heti óra-száma 29. Hittan kath. e. történet hetenkint 1 órán. Magyar nyelv h. 3 óra. A magyar nemzeti irodalom története a legrégebb időtől napjainkig. 12 írásbeli dolgozat és az azokban előforduló hibák nyelvtani és tárgyi megvitatása. Tankönyv: Toldy Ferencz, Irodalom-történet és irodalom-történeti Olvasó-könyv. Latin nyelv h. 5 óra. Tacitus Germaniája (ed. Thewrewk). Horatius-ból válogatott Odák, satyrák és epistolák (ed. Grysar.) Görög nyelv, h. 4 óra. Homer Iliásának I. (ed. Thewrewk) Odysseájának VII-dik éneke. Német nyelv, h. 2 óra. A dráma és szónoklattan. Havonkint egy írásbeli dolgozat. Tankönyv: Thewrewk Árp. Német Olvasó-könyv. II. r. Történelem, h. 4 óra. Magyarország oknyomozó történelme. Tankönyv: Ribáry F. hason című műve. Mennyiség-tan, h. 4 óra. a.) algebra. Szám-tani és mértani haladványok. Kamatos kamat-, járadék- és törlesztési számítások. Egybevetés-tan. Newton binomial-tétele; b.) mértan. A stereometriából a gömb- és részeinek felület- és térfogat-számítása. Az algebra alkalmazása mértani feladatok megfejtésére. Az elemző síkmértan alapvonalai. A gömbháromszögmértan. Ugyanennek alkalmazása az egyszerű csillagászati feladatok megfejtésére. Iskolai és házi dolgozatok. Tankönyvek: Lutter, Betűszámtan. Ábel K. Mértan. Természettan, h. 3 óra. Hangtan. Fénytán. Delejesség. Villomosság. Kézikönyv ugyanaz, mint a VII-ik osztályban. Bölcsészettan, h. 2 óra. Formai észtan Dunay Ferencz hason című tankönyve nyomán. Testgyakorlás h. 2 óra, mint az V-dik osztályban.

Nem kötelezett tantárgyak, 1.) angol nyelv, ezt hetenkint egy órában Dunay F. tanár tanítja díj nélkül; kézikönyvül szolgált Ollendorf gyakorlati nyelvtana; 2.) gyorsírás, hetenkint kétszer, egy órában kezdőknek, egyben az elébbhaladottnak, előadta Gyurmán Andor tanár. Kézikönyvül a tanulók

Fenyvesy Adolf: „A magyar gyorsíró“ és „országgyűlési gyorsírók kézikönyve“ című művét használják. Az évi tandíj 10 forint.

* *

Szükségesnek látom még tájékozásul néhány osztály szabad-dolgozati feladványait is megismertetni, jelesen a.) a magyar nyelvből az előbocsátott program értelmében a IV-ik osztálynak kitűzetett egy év folytán 10 feladat és különféle ügyiratok szerkesztése. A feladatok ime ezek voltak: 1. Az egér és oroszlán. (Állat-mese. Párbeszédben előadandó a tanulás hozzá-tételével). 2. A paraszt és fia. (Mese). 3. A téli tájkép (Leírás). 4.) Levél. 5.) Gyakorlat az adonicus versben. 6. Folytatás. 7. Rythmus-meghatározások. 8. „Ki mit keres meglesi“. Közmondás. (Értekezés). 9. Vadászat. 10. Hasznos állatok ismertetése. Az V-dik osztály-nak kitűzetett a következő 10 feladvány: 1. A tűz (Elmélkedés). 2. Léghajózás (Leírás vagy értekezés). 3. „Lassan haladj, tovább érsz“. Közm. (Magyarázat). 4. A vadász és földmives. (Párbeszéd). 5. Béke és háboru (Párhuzam). 6. „Ki mint vet, úgy arat“. Közmondás. (Magyarázat). 7. Kirándulás. (Leírás). 8. Budapest leírása. 9. Levél. 10. Az évszakok (tetszés szerinti alakban.) A VI-ik osztály-nak kitűzetett 14 feladvány: 1. Helyesírási kísérlet. 2. Czuczor „Hunyadi“ című költeménye prózában. 3. Kisfaludy Károly „Mohács“ és Berzsenyi „Közelítő tél“ című költeményéből a lengedi verslábak kikeresése. 5. „A tücsök és a Méhek“ című mese prózában. 6 „A hangyához“ című gúnyor tartalma. 7. „Agaras“. Elbeszélés. 8. Szétszort hősi hatos versek rendezése. 9. Szétszort párversek rendezése. 10. „Kádár Kata“ című népballada elbeszélés alakjában. 11. Vörösmarty „Cserhalom“ című költeményének tartalma s ítészeti rövid méltatása. 14. Összehasonlításul az 1. szám alatti helyesírási kísérlettel mondatolás után (dictando) való írás. A VII-ik osztály-nak 9 feladvány tüzetett ki, ezen kívül philosophiai tartalmu dolgozatok. A feladványok ezek: 1. A színművészet jelentőségéről. (Értekezés). 2. „The life is a Stage.“ (Magyarázat, mennyiben állanak Shakespeare e szavai, hogy „az élet színpad“. 3. Szabadon választott dolgozat. 4. Levél. 5. Szabadon választott themák. 6. A zene. (Rövid dicsőítés Vajda Péter modorában). 7. „Szeressétek egymást“. (Intő beszéd alakjában). 8. Búcsu-beszéd a tanuló-társakhoz. 9. Szigetvár. (Elmélkedés). A VIII-ik

osztály-nak 12 feladvány tüzetett ki és egy érettségi vizsgálati dolgozat. 1. Helyesírási kísérlet. 2. Baráti levél a tanodai év elején. 3. Szilágyi és Hajmási a szendrői névtelen után prózában. 4. Kölcsey „Dobozy“-ja prózában. 5. Mikes Kelemen 7-ik levelének tartalma. 6. Volter és Griseldis, vagy Pontianus historiája előadás után. 7. Szabadon választott tájrajz. 8. Hunyady László halála történeti elbeszélés alakjában. 9. Kazinczy tárgyalt prózai és költői leveleiből szabadon választott tárgynak méltatása. 10. Kazinczy: „A hit szava“ és Berzsenyi: „Fohászkodás“ czimű ódájának összehasonlítása. Vagy Szemere Pál: „Vida Lászlóhoz“ irt levelének tartalma. 11. Az anyagi javak többre becsülendők-e, mint az ismeretek? 12. A magyar helyesírás azon pontjai, melyek ellen legtöbb hibát szoktunk elkövetni, vagy melyekre nézve legnagyobb ziláltság tapasztalható. 13. Rend a dolog veleje. (Érettségi vizsgálati dolgozat).

A német nyelvből a VII-ik és VIII-ik osztály feladványait sorolom elé; az elsőnek 10 tüzetett ki. 1. Wie erlangt man Menschenkenntniss. 2. a.) Ueber die Wichtigkeit der Kunst und der materiellen Nutzen ihrer Pflege. Vagy b.) egy szabadon választott thema. 3. a.) Weh dem, der fern von Eltern und Geschwistern, ein einsam Leben führt. Ihm zehrt der Gram das nächste Glück von seinen Lippen weg. (Göthes Iphigenie). Vagy b.) Der wahre Freund. 4. a) Welchen Einfluss hat die Noth auf die physische und moralische Entwicklung des Menschen. Vagy b.) Durch welche Mittel drückt der lyrische Dichter seine Gefühle aus. 5. Erläuterung des Inhalts von Göthes folgenden Gedichte: „Wer nie sein Brod mit Thränen ass“ etc. Mignonlieder. 6. Wie reisen wir mit Nutzen? 7. Der Ackerbau die Grundlage aller Cultur. 8. Ueber die verschiedenen Nationalfeste. 9. Ueber den Ausspruch des Sokrates: „Erkenne dich selbst.“ 10. Niedrig bleibt der Staub für immer, wenn ihn in leichtem Flug eines Wirbelwindes Flügel hoch empor zum Himmel trug. Persicher Spruch. (Vizsgálati dolgozat). Az utolsó vagy VIII-ik osztálynak szintén 10 feladványa volt. 1. Die Sprache. 2. Ueber den Einfluss der Natur auf den Menschen. 3. Die Unbeständigkeit des Schicksales. Motto: „Das ist die Welt, sie steigt und fällt, und rollt beständig, und klingt wie Glas, wie leicht bricht das“. Goethes Faust. 4. a) Was bedeutet der Ausspruch: Non scholae, sed vitae discimus? Vagy b) Was für ein Unterschied ist zwischen der Psychologie und der Logik? 5. Die Wissenschaft und das Leben. 6. Welche Deutungen gestattet

der Spruch: Der Frosch hüpfte wieder in den Pfuhl, wenn er auch säss' auf goldenem Stuhl. 7. Der Charakter Iphigeniens nach Göthes gleichnamigem Drama. 8. Über das Duell (Nach den Lesestücke im Lesebuche). 9. Über das Streben des Menschen gesellschaftliche Vereine zu bilden. (Motto: Concordia res parvae crescunt Viribus unitis). 10. Welchen Nutzen ziehen wir aus dem Studium der Geschichte überhaupt, insbesondere aber der vaterländischen. (Érettségi vizsg. dolgozat).

A latin nyelv elsajátítása végett már az I. gymnasialis osztályban elkezdí az ifju elméletileg tanulni a latin alaktant, a II-ikban a latin nyelvtant, III-ikban a latin mondattant, fordítja Cornelius Nepos-t szótárral, sőt itt elkezdődik a latinból magyarra fordítás az erre czélszerű tüzetességgel készült Gyakorló-könyvből; a IV-ikben ugyan ezt és fordítja Caesar Bellum gallicum-át, tanulja a Tyrocinium Poeticum-ot Szamosy-tól; az V-ikben foly a latin classicusok fordítása, Finály szótárával, t. i. Cicero Laeliusa, Ovidius, Veress magyarázatival, sőt elkezdődik a magyarból latinra fordítás is Kalmár és Sváby ily címü művéből: Fordítási gyakorlatok magyarból latinra I. könyv, melyben hivatkozás van Schultz és Bartal nyelvtanaira, Bartal és Veress Magyar-latin szótára segítségével; a VI-ik osztályban tovább foly a classicusok fordítása: Sallustius, Livius, Vergilius magyarázó szöveggel, ugy szintén a magyarból latinra fordítás a jelölt könyvből; a VII-ikben ismét foly a latinból fordítás: Cicero beszédei Catilina ellen, Vergil Aeneise s a magyarból latinra fordítás az elébbi Kalmár-Sváby-féle könyv II-ik részéből; a latin nyelvtanítás a VIII-ik osztályban bevégződik: Tacitus Annales-ei, Quintilianus és Horatius jelesb művei fordításával.

A görög nyelv tanulása kezdődik az V-dik osztályban Curtius Görög Nyelvtan-a I. részéből a Schenk-Kiss-féle Görög Olvasó-könyv segélyével; a VI-ikban ugyanezen könyvekből folytattatik, a VII-ikben Curtius Nyelvtan-a II. részéből és Xenophon Cyropaediája, Anabasisa és Socrates nevezetesebb műveiből; a VIII-ik osztályban bevégződik az említett Görög nyelvtanból Demosthenes olynthiai beszédei és Homer Iliasa szövegkiadásai olvasásából.

Itt két fontos körülményre figyelmeztetem a szives olvasót

1.) hogy az ifjuságnak a tanárok által a következő órára felhagyott latin, görög, német nyelvi fordítandókból szószedetet — praeparatio — kell készíteni, azaz, minden ismeretlen szót gyökével és hajtogatási vagy igeahajlitási főbb alakjai megjelölésével külön irkába beírva, az órára be kell vinni s a tanárnak bemutatni, a mi az érdemsorozásnál nagy előny. Gyönyör látni, ez által lassanként mennyi szó-részletet tanul meg az ifju s az V. VI. VII. VIII. osztályban mennyire megapad a nem ismert szók száma, míg a VIII-ikban nála több napon át egy ismeretlen sem fordul elé;

2.) arra, hogy a nyelvek tanítása elméletileg és gyakorlatilag mindig párhuzamos, és egyforma fokozatot tartó irányban foly; az elméleti rész mindig csak benn az órán előadás és felkérdezés által, a gyakorlati ellenben benn az órán is, midőn a tanár a feladatot óra kezdetén kiadja s óra végén beszedi, és ismét künn a háznál is, midőn a tanár a feladatot az iskolában kitűzi, tanítványai a következő órára elkészítve beviszik, s a tanár átvizsgálván, a hibákat alávonja, néha a hibásan használt szabályra rá mutat, s a gyakorlat végére érdemsorozati jelt ír: 1. 2. 3. 4. = azaz kitűnő, jeles, jó, közepes. Sőt a tanárok az önmunkásságnak az ifjakban kifejtése végett azt is megkívánják, hogy az elmagyarozott tárgyakat saját felfogásuk szerinti szövegezésben mutassák be, minek következtében a jó ifju egész tantárgyát mintegy maga is átdolgozza, a minck mind a fogalmazási képesség, mind a tárgynak az emlékezetben végkép megmaradása tekintetében hogy mily jó az eredménye, első tekintetre látható.

* * *

Azt hiszem, szolgálatot teszek az oktatásügynek, s a gymnasiumok igaz barátainak örömet szerzek az ezen főgymnasiumban 1874—75-ben használt tankönyvek, azok írói és áruk megismertetésével; azon czélt kívánom elérni, hogy azok a más gymnasiumokban a hegyen túl és innen használatban levő ily nemű könyvekkel, azok szerzőikkel és áraikkal összehasonlithassanak, a miből egy vagy más tekintetben okulás, önmérséklés, fölbátorodás szóval haszon hármlik a tanintézetekre és ifjuságra, a szülőkre és tanárookra; tán gyöngye authorok leálczáztatnak, tán az árak is mérsékeltebbekké lesznek. . . .

Az I. osztály 1875-ki tankönyvei és azok ára.

Ima- és énekkönyv 80 kr. Közép katekizmus 40 kr. Bazsul-Malmosi, latin alaktan 90 kr. Lutter, magyar nyelvtan 40 kr. Szvorényi, olvasmányok I. 70 kr. Ney, német nyelvtan 88 kr. Felsmann, Lesebuch I. 70 kr. vagy Kleinmann. Ribáry, Magyarország földirata 80 kr. Kriesch, természetrajz elemei 1 f. 60 kr. Lutter, Számтан I. 40 kr. Mocnik-Szabóky, mért. nézlettan I. 80 kr.

II. osztály tankönyvei.

Ima- és énekkönyv 80 kr. Frenel, liturgika 88 kr. Bartl, latin nyelvtan II. 88 kr. Szvorényi, kisebb magyar nyelvtan I. 90 kr. Ugyanattól olvasmányok II. 60 kr. Ney, német nyelvtan 70 kr. Felsmann, Lesebuch I. 80 kr. Kriesch, természetrajz elemei 1 f. 60 kr. Ribáry, egyetemes földirat I. 80 kr. Lutter, számтан II. 30 kr. Mocnik-Szabóky, mértani nézlettan I. 80 kr.

III. osztály tankönyvei.

Ima- és énekkönyv 80 kr. Schuster, biblia tört. 47 kr. Bartl, latin mondattan 1 f. 40 kr. Ugyanattól Gyakorló-könyv 80 kr. Cornelius Nepos, szótárral Vass Józseftől 1 f. 20 kr. Szvorényi, kis magyar nyelvtan II. 40 kr. Ugyanattól olvasmányok III. 70 kr. Riedl Szende, német nyelvtan 1 f. 40 kr. Felsmann, Lesebuch II. 70 kr. Ribáry, egyetemes földirat II. 80 kr. Greguss, természettan 1 f. 40 kr. Ribáry, Magyarország története I. 50 kr. Lutter, számтан III. 40 kr. Mocnik-Szabóky, mért. nézlettan II. 80 kr.

IV. osztály tankönyvei.

Ima- és énekkönyv 80 kr. Schuster, biblia 47 kr. Bartl, latin mondattan 1 f. 40 kr. Ugyanattól gyakorló könyv 80 kr. Tyrocinium poeticum Szamosi-tól 1 f. Caesar, Bellum gallicum 45 kr. Laky, irálytan 94 kr. Szvorényi, olvasmányok IV. 85 kr. Riedl Szende, német nyelvtan 1 f. 40 kr. Felsmann, Lesebuch II. 70 kr. Ribáry, magyar története II. 50 kr. Greguss, természettan 1 f. 40 kr. Lutter, betűszámтан I. 1 f. 50 kr. Mocnik-Szabóky, nézlettan II. 80.

V. osztály tankönyvei.

Ima- és énekkönyv 80 kr. Martin, religio tankönyve I. 1 f. 40 kr. Cicero, Laelius 60 kr. Ovidius, Veresstől 1 f. 30 kr. Schultz, gyakorl. ford. Sváby és Kalmár I. 90 kr. Névy, írásművek elmélete 1 f. 40 kr. Névy, olvasmányok 1 f.

50 kr. Curtius, görög nyelvtan I. 1 f. Schenkl, görög olvasókönyv 1 f. Thewrewk Árpád, német olvasókönyv I. 1 f. 60 kr. Ribáry, Világtörténet I. 1 f. Kriesch, ásvány- és növénytan 2 f. 20 kr. Lutter, betű-számtan I. 1 f. 50 kr. Ábel, mértan 1 f. 40 kr.

VI. osztály tankönyvei.

Ima- és énekkönyv 80 kr. Martin religio II. 1 f. 40 kr. Sallustius, Jugurtha Holubtól 60 kr. Livius Szénássytól I. 60 kr. Vergilius (szövegkiadás) 80 kr. Schultz, gyakorlókönyv, ford. Sváby és Kolmár I. 90 kr. Névy, írásművek elmélete 1 f. 40 kr. Ugyanaz, olvasmányok 1 f. 50 kr. Curtius, görög nyelvtan, I. 1 f. Thewrewk Árpád, német olvasókönyv I. 1 f. 60 kr. Ribáry, világtörténet I. II. egy füzet 1 f. kettő 2 f. Kriesch, állattan III. kiadás 1 f. 20 kr. Lutter, betű-számtan, 1 f. 50 kr. Lutter, sorszámok, 1 f. Ábel, mértan I. 1 f. 40 kr.

VII. osztály tankönyvei.

Ima- és énekkönyv 80 kr. Martin, religio II. 1 f. 40 kr. Cicero beszédei Catilina ellen 50 kr. Vergil, Aeneis (szövegkiadás) 50 kr. Schultz, gyakorlókönyv, ford. Sváby és Kolmár II. 90 kr. Curtius, görög nyelvtan II. 1 f. Xenophon, Cyropaedia (szövegkiadás) 50 kr. Névy, olvasmányok, 1 f. 50 kr. Ugyanaz, írásművek elmélete, 1 f. 40 kr. Thewrewk Árpád, német olvasókönyv II. 1 f. 60 kr. Ribáry, világtörténet III. 1 f. Purgstaller, lélektan 1 f. Lutter, betű-számtan 1 f. 50 kr. ugyanaz, sorszámok 1 f. Lutter, mértan I. 1 f. 50 kr. Abt-Kunzek, természettan, 2 f. 20 kr. ugyanattól mennyiségtani pótfüzet 1 f. 80 kr.

VIII. osztály tankönyvei.

Ima- és énekkönyv, 80 kr. Fessler, egyháztörténet, 1 f. 4 kr. Tacitus, Annales (szövegkiadás) 70 kr. Quintilianus X. Holubtól, 60 kr. Horatius, (edit. Grisar.) 70 kr. Curtius görög nyelvtan I. 1 f. Demosthenes, olynthiai beszédek (szövegkiadás) 40 kr. Homer, Ilias (szövegkiadás), 40 kr. Toldy, irodalom-története I. II. 1 f. 80 kr. ugyan tőle: irodalomtörténet olvasókönyve I. II. 2 f. 50 kr. Thewrewk A. német olvasókönyv II. 1 f. 60 kr. Ribáry, Magyarország története 2 f. Lutter, betű-számtan 1 f. 50 kr. ugyanattól: sorszámok, 1 f. Ábel, mértan II. 1 f. 60 kr. Abt-Kunzek, természettan 2 f. 20 kr. Abt,

mennyiségteni pótfüzet, 1 f. 80 kr. Dunay, formai észtan, 1 f. 80 kr.

Az I-ső osztály tankönyvei kerülnek	8 f. 38 krba,
„ II. „ „ „	8 „ 98 „
„ III. „ „ „	11 „ 77 „
„ IV. „ „ „	13 „ 1 „
„ V. „ „ „	17 „ 60 „
„ VI. „ „ „	18 „ 70 „
„ VII. „ „ „	20 „ 10 „
„ VIII. „ „ „	23 „ 44 „
nyolcz évi tankönyv: .	121 „ 98 „

Megjegyzem, hogy ugyanazon tankönyv több osztályban is használtatván, az elébbi összeg tetemesen alább száll. Az intézetbe felvételi díj 2 f. 10 kr. az évi tandíj két ízben előre fizetendő 8 f. 40 kr. A gyakorlatokhoz, fordításokhoz való szabályszerűen megállapított kész, vonalozott és füzött irkák éven át kerülhetnek 5—6 frtba, mi által el van kerülve a sok egyformátlan alaku papirosra való irás; az évi Tudósítvány-ra fizetni kell 30 krt.

Az 1874-ik iskolai évben a gymnasiumban az I. oszt. tanult 68 ifju, II. oszt. 27, III. o. 28. IV-ben 44, V-ikben 38, VI-ikban 24, VII-ikben 27, VIII-ikban 20; halál, eltávozás s más ok miatt év végén volt összesen: 242 tanuló; érettségi vizsgára jelentkezett 20, érettnék nyilvánított 15, visszavetett 5. Az ifjuság közül 35 kapott 4624 frt. ösztöndíjt, melyből a legkisebb volt 30 frt, a legnagyobb 300 frt.; különböző czimen 30 kapott kisebb-nagyobb jutalmat főként a magas kormány által adott 80 frtból; tandíj elengedett 75-nek.

*

*

*

Én ezeket a főgymnasium mult és jelen évi közkézen forgó nyomtatványaiból vettem át, s ismereteimet élő szóból értesüléssel kiegészítve, ime az olvasó elé tártam. De a ki ezeket megolvassa s nyomosan utángondol, ugy rémlik előttem, ily formán fog gondolkozni: „hogy hiszen ez mind igen szép és tanulságos, de ha képben kifejezni szabad, mindez egy életműves és teljes belső harmoniában működő szellemi s tulajdonkép tudományi gépezetnek tényleges munkásságát mutatja, a gépezet mesterét és vezetőit ugyszólván munkaközben állítja élénk; de azt, hogy az életműkö-

*

dés miképen indul folyamatba, mily törvényei vannak, mik a gép valódi mozgató rugói és irányadói, hol készül — hogy ugy fejezzem ki magam — a vér és velő, a lelki tűz és szellem, általában véve, hol van a lélek, mely e szép intézetet mozgásban tartja, vezet és ennek irányát adja; mind erről amaz adatokban csak igen kevés van“. Én is átláttam ezt. Megkértem tehát e hézag pótlására magát az igazgatót, igen tisztelt dr. Lutter Nándor urat, és ő szíves volt azt nekem saját „Szerkesztményben“ készséggel megadni, felhatalmazva arra is, hogy azt saját neve alatt vehessem föl dolgozatomba. Ime szó szerint adva a nagybecsű nevelésügyi fölvilágosítás.

„Főgymnasiumunk életműves belszervezete s öszhangzatos életmunkássága“.

(DR. LUTTER NÁNDOR.)

A gymnasiumi oktatás egyedül biztos alapja a Szaktanítás. Az ifjúság lelki képességeinek okszerű és öszhangzatos kifejlődése csak ez úton elérhető. A tan-anyagot tehát elegendő számu, szakmáikra tüzetesen és bizonyos előszeretettel készült, a kelő szigorlatokat kitünő sikerrel kiállott tanárok közt kell felosztani s a tanításban és nevelésben az öszhangzatosságot és belső egységet megfelelő intézkedésekkel elérni. A budai kir. egyetemi főgymnasiumban e tekintetben következő eljárás van:

I.) A tanév kezdetén.

Az ifjúság összeírása előtt néhány nappal az igazgató rendkívüli tanári tanácskozmányt hív össze, melynek főtárgyai:

1.) A tantárgyak elosztása a tanárok közt osztályonként s az osztálytanárok kijelölése.

2.) Megállapítása annak: mit végzett el tantárgyából a lefolyt évben minden szaktanár? kell-e még valamit pótolnia? vagy a törvényszabta tantárgyak tanítását azonnal megkezdheti a kezdődő tanévben?

3.) Kitudatván a szerint az osztályoknak tantárgyaikban való tetteleges előhaladási állapota, a mit az új tanároknak az igazgató különösen is tudtára ad, az összes tantárgyak azon része, a mi a karácsoni ünnepekig elvégezhetőnek látszik, minden osztályra megállapítatik. Ettől eltérni nem lehet, ezt minden tanár elvégezni köteles.

Megjegyzendő itt mellesleg az, hogy ha az igazgató szükségesnek látja, egy vagy több rendkívüli tanári Tanácskozományban paedagogiai és methodikai discussiókba bocsátkozni, azok megtartását elrendeli. Ilyen tárgy lehet a tananyagok mily módon tárgyalása? a műszavaknak egységes módon használása sat. sat.

4.) Az osztályoknak átadatik az ugynevezett Osztályi-Napló, mely a tanteremben az illető tanár zára alatt, előadáskor előtte áll, melyben a tanulók elmaradásai, későn jövése, megintéscsi sat. osztályonkint óráról órára följegyztetnek. Ez azért van, mert az ifjak szorgalmi és erkölcsi magaviselete, valamint a tanárok kötelességteljesítése sat. ebből tűnik ki s az évi Tudósítványok magaviseleti rovatai nem a tanár emlékezetéből, jó vagy rossz szeszélye szerint, hanem ezen positiv följegyzésekből töltetnek be. Az igazolt elmaradásokat is ebbe jegyzi be a tanár. A mely napról nincs a Napló-ban bejegyzés, azon nem volt tanítás, s az igazgató — a ki abba gyakran bele tekint — a mulasztásnak azonnal utána néz, s orvoslásáról gondoskodik.

5.) Bemutattatik az Osztály-Könyv, melybe minden tanár az előadás elvégzése után az eltanított és bevégzett tananyagot néhány szóval beigtatja. E könyv biztos felvilágosítást ad egyrészt az illető tanár működéséről buzgalmról és sikeréről, másrészt methodikai képességéről és tapintatáról, egyszersmind ellenőrizője az elkövetett elhamarkodási, mulasztási s más hibáknak,

6.) A használandó tankönyvek a tanítás sarkalatos alapját tévén: azok megválasztását a legelső Tanári Tanácskozomány kellő óvatossággal határozza el. Az illető szaktanárok egyenként előmutatják az általuk használni szándékozott tankönyveket, s miután a kitünőbb s a tanítás céljával megegyező tankönyvek során átmentek, ezekből az igazgató beleegyezésével a legcélszerűbb kijelöltetik, ezek osztályonkint, áraik kitétele mellett összeiratnak, s hogy mely könyvárusnál megszerezhetők, az ifjuságnak tudtára adatik. Az intézetnek rendes könyvárusa van, a ki a tankönyvekről, azok címzeit, árát és szerzői nevét mutató nyomtatott jegyzéket ad ki. Ily könyvjegyzékek találhatók az intézet igazgatójánál is.

Azon tankönyv, mely több osztályra szól, a tanévszak bevégződése előtt mással föl nem cserélthetetik, mert az ily ingadozás a tanulónak előhaladásában akadályul van, a szülőknek pedig anyagi kárt okoz.

7.) A külső fegyelem miként gyakorlása, és a büntetések fo-

kozatos alkalmazása az intézet f e g y e l m i s z a b á l y z a t á b a n körvonalozva van, mi az ifjuság előtt év kezdetén felolvastatik.

8.) Az összeírás módozatja s a tanév megkezdésének napja is ezen tanári tanácskozmányon véglegesen megállapittatik.

II.) Igazgatói teendők a tanév folyamában.

Az igazgató az előadások második vagy harmadik hetében meglátogatja sorban az osztályokat, s miután az osztály-könyvből magának az előadott tan-anyagról tudomást szerzett, ebből kisebb mérvű vizsgálatot tart; észrevételeit az illető tanárnak négy szem közt megmondja, s ha szükségesnek látja, az észlelt eredményekhez és létező hiányokhoz képest azok orvoslása végett, vagy egyes fontos tanügyi kérdésekről rendkívüli értekezleteket tart.

Az igazgató súlyt fektet különösen az írásbeli dolgozatokra s azokat lelkiismeretesen ellenőrzi. E célból minden három hónap elteltével a tanulók dolgozatait bekéri, hogy azokról meggyőződése lehessen. Ha ugyanazon tanári testület működik a tanintézetben több éven át, az első ily átvizsgálás után elég néhány hanyagabb és szintugy néhány kitünőbb ifju írásbeli dolgozatait bekívánni. Az igazgató az átvizsgálás eredményét a tanári tanácskozmányokban a tanár-testülettel közli s az észrevett hiányok jövőben elkerülését elintézi.

Az írásbeli dolgozatok mikor, mi módon tartatnak, már fennebb el lévén mondva, itt nem ismételtetik; az azonban figyelmet érdemel, hogy a képesség megítélésénél főként az osztálybeli dolgozatokra van súly fektetve, mert az önmunkásság szigoruan csak itt ellenőrizhető. Sőt én az osztály-könyvből tudomást szerevén magamnak az eltanított tan-anyagról, ennek megfelelő „ex temporale“-t szoktam készíteni s azt az osztálylyal jelenlétemben kidolgoztatom, a dolgozatokat magamhoz veszem, s átvizsgálva és érdemjeggyel ellátva az illető szaktanárnak így adom vissza.

Benn az osztályban a tanítás lényeges részét teszik a gyakorlatok, mik az I. osztályban a nagyrészt német ajku tanulóknál csaknem folytonosak és többnyire az iskolai táblán vitetnek végbe. Német nyelvből I-től IV-osztályig a gyakorlatok szintén folytonosak s a táblán vitetnek végbe, V. és VI. osztályban két hetenkint egy, VII. és VIII. osztályban havonkint egy gyakorlat tartatik.

III.) A tanári tanácskozmányok (Consensus).

A rendes tanári tanácskozmányok tartásának határozottan megszabott ideje: az elsőnek november harmadik hete, másodiknak január negyedik hete, harmadiknak febr. negyedik hete, negyediknek máj. második hete, ötödiknek jun. második hete. Ezek tárgya a felsőbb leiratok közlése s teljesítésük elintézése, a tanintézet folyó ügyei feletti tanácskozás és határozathozás; az intézeti oktatás- és nevelésügy körébe vágó fontosb kérdések megbeszélése; az osztálytanácskozmányokban a tanári tanácskozmány illetőségi körébe tartozóknak jelölt tárgyak ellátása s mind ezekről formászerű jegyzőkönyv-vitel, mely két példányban készül, s egyik az intézet levéltárában marad, a másik a tankerületi főigazgatóhoz küldetik fel. Ezen tanácskozmányok valamint az osztálytanácskozmányok megtartására is fél-fél napi szünet szokott adatni.

IV.) Osztálytanácskozmányok.

Az osztálytanácskozmányok a szaktanításnak alapföltételei. Ezeken kell minden osztályban működő tanároknak minden tanuló szorgalmáról, tehetségéről és jó vagy rossz magaalalmazásáról meggyőződést szerezni. A különböző tárgyakat tanító tanárok az ifjak magaviseletét s tanuláskoruk sikerét itt terjesztik elé; megmondják: kezök alatt melyik, hogy igyekeznek, minő képességgel bírnak. Ugy a tárgyak methodikai kezelése, mint az ifjakkal való bánás iránt előforduló ellenkező nézetek itt egyenlítetnek ki, a kételyek itt oszlatnak el. Az osztályokról hű képet az osztálytanácskozmányok vizsgálati eredményei adnak, rendre vétetvén egymás után valamennyi osztály vizsgálat alá. Ezen tanácskozmányok a tanári tanácskozmányok előtt tartandók az osztályfőnökök elnöklete alatt, avagy csak azért is, hogy az itteni eredményekről utóbbira jelentés tétethessék s az ottani tárgyalásra feljegyzett ügyek oda feljebb vitethessenek.

V.) Tantárgyak beosztása a második és további évszakokra.

A tantárgyak beosztása a második évszakban folytatólag a karácsoni ünnepek előtt történik, mely alkalommal a tanári tanácskozmány meggyőződik arról: elvégeztetett-e a tanév elején ez időközre kitűzött tantárgyak tanítása minden osztályban? s ha nem, mi volt oka? sat. Ezután tantárgyanként minden osztály számára kitűzetik: mi fog a második időszakban vagyis húsvétig elvégeztetni?

Szintígy a húsvéti ünnepek előtt a tan-anyag beosztása végbevitetik az egész tanév végeig kiterjedő időre, a fenneb-
biektől lényegben el nem térőleg.

VI.) A tanuló ifjúság igyekezetének megbirálása.

Karácson és húsvéti ünnepek előtt a tanuló ifjúság tanulá-
sbeli előmenetelének s erkölcsi magaviseletének megbirálása a ta-
nári tanácskozmányban megtörténik s az eredmény nyomtatott
minta alapján minden ifju számára külön készített — ugynevezett
Ért es i t ő-be bejegyeztetve, az illető szülőknek vagy gondnokok-
nak megküldetik. Év végén, a vizsgálat után ezen Ért es i t ő
helyett a tanulóknak személyenként Isk ol ai B i z o n y i t v á n y
adatik ki.

VII.) A vizsgálat tartama és módja.

Vizsgálat csak egy van, a nyári. A tanári tanácskozmány-
nyal egyetértőleg a vizsgálati tervet előre kidolgozza az igazgató;
tartani kell 12—14 napig; a hol csak lehet, ő elnökösködik; a
hová physikai lehetlenség miatt el nem juthat, egy szaktanárt ne-
vez ki, a ki az ő helyét pótolja, t. i. ha történetből van vizsga,
történelmi szaktanárt, ha matematikából, akkor matematikust.
Kérdez az illető osztálytanár. Mint a tanári tanácskozmányokról és a
három első időszaki tanulás-megbirálása eredményéről jelentést
küld fel az igazgató a főigazgató útján a miniszteriumnak: ugy a
nyári vizsgálat folyamáról s az egész évi iskolai állapotokról zár-
j e l e n t é s t terjeszt fel, melyben elő van adva a.) az intézet anya-
gi állapota: könyvtár, tanszerek, sat. b.) a személyi ügyeké: taná-
rok létszáma, igyekezete sat. c.) a szellemiek, tudniillik az oktatás
és nevelés mibenléte sat. Szintígy a szülők, a közönség számára
készül és nyomtatásban kiadatik az évi T u d ó s i t v á n y, mely-
ben legelől áll valamelyik tanár által irt egy tudományos érteke-
zés, a tanári kar névsora, az évi tanterv, a gymnasium története
a lefolyt évben, a tanszertárak gyarapodásának kimutatása, vizsgá-
latok, a tanuló ifjúság érdemsorozata, az ösztöndíjas és jutalmazott
tanulók névjegyzéke, statistikai kimutatás a gymnasium növendé-
keiről, előleges tudósítás a következő tanév kezdődése körülmé-
nyeiről.

VIII.) A tanítás felsőbb ellenőrzése.

A tankerületi főigazgató háromszor látogatja meg évenként az
alatta levő gymnasiumokat, először octoberben, hogy meggyőződ-

jék: vajjon a tantárgyak és tanerők jól vannak-e beosztva, a tanítás jól indult-e, általában az intézet szellemi gépezetének életműködése szabályszerű-e? Másodszor júniusban tesz látogatást; ekkor már a tanítás eredményeire, az itjuság előhaladására van különös figyelemmel; végre a vizsgálatokon jelenik meg, ott elnököl is, különösen az érettségi vizsgálatok elnöke mindig ő. Szükség esetében ezeken kívül is fölkeresheti a főfelügyeletére bízott intézeteket.

IX.) Tanárságra képesítés.

A ki tanár akar lenni, arra képesítést ily előfeltételek teljesítése után nyer. Lenni kell 1.) érettségi bizonyítványának, 2.) hogy három évig egyetemen jó sikerrel tanult, 3.) egy évig tanári praxist folytatott, szintén bizonyitnia kell; ezután írásbeli vizsgára kéredek, beadva életének s munkásságának rövid rajzát (Curriculum vitae); erre egy feladatot kap kidolgozás végett azon szakból, melyre készült, s kidolgozására hat hónapot adnak; műve jónak találtatván, újabban, egy miniszteri biztos jelenlétében való írásbeli vizsgára kér engedélyt, a mire egy napot nyer; művét a biztos beveszi és átadja a tanárvizsgáló egyetemi bizottság elnökének. Ekkor következik a szóbeli vizsga, mire az egyetemtől szaktanárok neveztetnek ki, s ha a vizsga kielégítő volt, képesítési oklevelet kap az egyetemi tanárvizsgáló bizottságtól. Ha eddig az illető nem volt tanár, még próbaelőadást kell tartania valamelyik intézetben s az egyetemi bizottság ide is egy szaktanárt küld ki. Így nyeri meg aztán a jogot a tanárkodásra.

A budai főgymnasiumhoz a tanárokat a magyar kir. oktatásügyi ministerium nevezi ki a kihirdetés következtében folyamodó legminősültebbek közül.

X.) Tanári kar fizetése, fegyelmi eljárás, tanári szakkönyvtár, tanszerek.

Igazgató fizetése 1300 frt, helyi drágasági pótlék 300 frt, szálláspénz 400 frt, átalánya 300 frt. Tanárok fizetése 1300 frt, helyi drágasági pótlék 200 frt, szálláspénz 300 frt. A szálláspénzen és az igazgató átalányán kívül egyéb minden számbavétetik a nyugdíjazásnál. Ezen fölül öt—öt évenként a rendes fizetések 100 frttal javittatnak.

A hanyag tanárt először megszólítja négy szem közt az igazgató, másodszor e végre gyűjtött „ad hoc“ tanári tanácskozmány

előtt, harmadszor a főigazgatónak jelenti, s ezzel fegyelmi eljárás intéztetik ellene s állomásától elmozdítatik.

A tanári kar szakkönyvtára áll 5072 darabból és 125 térképből, A természetrajzi gyűjtemény, jelesen az állatországból: 7777 db., a növényországból 2213, az ásványországból 2871, régiségi és éremtárgyak 347 darab. A tanárok erkölcsileg kötelezve vannak saját szakmájukban a jelesb kisebb műveket önmaguk megszerezni, az intézet csak a nagyobb terjedelmű és költségesebbeket hozatja meg. Az európai legjelesebb paedagogiai és methodikai havi és folyóiratokból az igazgató a magyar szakkiadványokon kívül meghozat a tanári karnak 5—6 félélt, mely azok öntájékozási rendelkezésére mindig készen áll^a.

* * *

Eddig terjed a tisztelt főgymnasiumi igazgató és magyar tudományos akadémiái tag ur szives közleménye, melyért én e helyen szintén legszivesebb köszönetemet kifejezni kötelességemnek ismerem, erdélyi gymnasiumi tanárainknak, a protestáns egyházak főhatóságainak és az ifjuságnak becses figyelmébe ajánlom. Egy országos nevű férfi hosszas tapasztalásának eredményei ezek, melyeknek áldott gyümölcse látszik, a budai főgymnasiumból kikerült ifjak mély és erős alapokon nyugvó s kitünően tudományos előkészületén. A mi szép és jó van ez intézetnél, melynek belső élete hű rajzát kívántam adni, honosítsuk meg túl a hegyeken is — nemcsak oltó ág vad gyümölcsöt nem terem schol.

* * *

Hátra van még e cikk irására bíró indokaimat megismertetnem.

Első e latin axioma: verba docent, exempla movent = a beszéd oktat, de a példa tette bir. Ha van bennünk érzés, a nemzeti bersület iránt fogékonyság és gyermekeink iránt természeti igaz szeretet, meg kell hogy induljon ennek olvasásán az illető tanárok, szülők és ifjak szive.

Második: állapotainknak egy előttünk álló példában mint tükörben feltüntetése s ez által valódi önismeretre jutásunk eszköze. Nem ringatom magam azon illusioban, hogy az ismertettet

főgymnasiumban minden úgy megy, a mint én nyilvános adatokból, s magán értesülések alapján körvonaloztam, sőt hiszem, hogy e fényes képnek tán sötét árnyai is lehetnek; sem oly igazságtalan nem vagyok, hogy erdőntuli kis hazám protestáns magyar gymnasiumairól azt a véleményt valljam és hirdessem, hogy ott a budai jó és szép intézményekből semmi sincs meg; tudom jól, hogy sok épen úgy meg van, és már régóta meg van; de már azt meggyőződésem egész határozottságával merem állítani, hogy a mi gymnasiumaink az itteni oktatás és nevelés rendszerének főként paedagogiai és methodikai részéből nagyon sokat bátran átvehetnének, át kellene okvetetlen venniök, még pedig: *quo citius, eo melius*.

Nagyon is megfontolva írom minden szómat, nem szeretném, hogy subjectív indokoknak tulajdonítsa senki, s fájna nekem, ha akár tanár barátim, akár az illető consistoriumok netaláni haragra gerjedés miatt az itt letett tanúságokat sziveikhez és értelmökhez eljutni nem engednék. Olvassa el bárki az előadottakat, hasonlitsa össze maga csöndesen, elfogultság és sértett biasági érzése közbevegyülése nélkül ezt és a mi gymnasiumaink állapotait, s a mint az iskolai év kezdetétől kiindulva, a tanítás első stadiumától az utolsóig érkezik, és különösen a Lutter igazgató ur közleményét nyugodtan s apróra átvizsgálva, a főbb-főbb momentumoknál mindenütt fel fog tűnni lelke előtt mindazon különbség, a mi ezen gymnasiumban előny, nálunk hátrány, és e **differentialis pontok fogják tenni halaszthatatlan gymnasialis reformjaink summáját**. Igen, ha tovább is magunkat s a világot szándékosan mystificálni nem akarjuk, ha van bennünk az igazság bevallására lélekerő és férfias jellem, akkor e tények előttünk tisztában állanak, s bennünk csak egy érzés ébredend föl, s ez ama nem kellemes érzés: miért van ez még mindig így? és egy szilárd önelhatározás: ezt mielőbb, minden lehetséges és létünket nem kockáztató eszközökhöz hozzányulás által megszüntetni, megorvosolni!

Harmadik indokom a volt, mert biztam s^{*} bizom abban, hogy a szakemberek, sőt általában a művelt olvasók át fogják látni a szóban levő főgymnasium I.—VIII. osztályi t a n t e r v é b ől, a mit én szándékosan épen azért közöltem, hogy az például a latin, görög és német nyelv tanulást oly egymásból láncszemként folyó s a tanulók korához és értelmi fejlettségéhez mért fokozatossággal,

oly átlátszó tervszerűséggel, az elméletet a gyakorlattal párhuzamosan egyeztetőleg, s az ifjak fejlődési folytonosságát tökéletesen biztosító módon eszközli, hogy én meggyőződve vagyok arról, hogy ha egy csak közepes tehetségű, de figyelmes és tanulni szerető ifju e nyolcz osztályon áthaladott, bizonyára mind a három nyelvet jól fogja érteni, egyikből a másikba átfordít bármit és szerkeszteni s gondolatait kifejezni képessé válik. A beszéd aztán az élet dolga és feladata lesz. Látom én ezt előttem álló ifjak élő példájából, látom saját fiam még nem épen két évi örvendtes előhaladásából. Az az egész Erdélyben elterjedett s a lelkekbe alapítalanul befurakodott meggyőződés tehát, hogy ifjuságunkra nézve a latin és görög classikai irodalom halt kincses tárház, hogy ma már latinul és görögül megtanulni nem lehet, semmi egyéb, mint hamis feltevés és tévhit. Eddigi gymnasialis tanrendszerünk ott benn erre képes nem volt, de ugy átalakítva, a mint én a budai főgymnasium tanrendszerében feltüntettem, bizonyára képessé válанд, s ifjuságunk csak ugy fogja a római classicusokat olvasni és élvezni, mint mi, s a magyar történelmi és jogi de latin nyelven irt forrásokat velünk egyformán szenvedélylyel és sikerrel használják.

Negyedik indokom az, hogy helyi, egyéni és más érdekek féltéséből, sőt — kimondom egyenesen, korlátolt fölfogásból — származó vita és versenygés támasztása nélkül a tények ellenállhatlan hatalmával mutassam meg azt, hogy eljött az ideje haladéktalanul s komolyan intézkednünk — nem szót s határozgatást, hanem tevést értek — hogy Kolozsváratt egy 12 rendes tanárral beállított, törvény- és korszerűen szervezett teljes főgymnasiumunk legyen papnöveldével és mesterképezdével összekötve, Székely-Keresztúron szintén egy hasonló módon szervezett s 6 rendes tanárral beállított közép-gymnasiumunk, Tordán — ez iránti régi tárgyalásainkat megújítva — állítsunk az állam segélyével egy reál irányu iskolát, s ily módon ifjuságunknak oly lelki, szellemi és testi kiképzetését eszközöljük, hogy az anyaországi hasonló intézetekben növekedett ifjusággal ugy az egyetemi mint a technika téren versenyzhessen, s midőn az életbe kilépik, ke lő kiképzettség hiánya miatt saját vérei által meg ne előztethessék.

Hogy én ezt a corollariumot így kerekén kimondottam, hit-rokonink egy része idealistának vagy tán épen idiotának fog nevezni; de én szándékom tisztaságában bizva, meggyőződésem sze-

rint idejét láttam ezt megtenni. Új czimem pedig nem áll egyedül, kaptam én már sok hasonlót sőt igaztalanabbat, kisebbitöbbit; de erkölcsi értékemben miatta veszteséget nem érzek. Más része azért fog neheztelni, hogy Tordát miért bolygatom. Figyjék meg hitfeleim: ugy vagyok én evvel, mint Pókainé két kedves fiával, Garay három égszemü gyermekével, vagy mint saját magam két szemem világával, melyek egyikét el kell veszitnem. Mindenik drága, mindenik szent, mindenik fáj, de egynek átalakulni kell okvetetlen, hogy a más kettő, hogy hitfelekezetünk egyeteme élhessen. E sorsot én a gymnasiumi törvény életbelépésekor — a mivel a parlament utoljára is népének s neve becsületének tartozik — kikerülhetlennék látom, tehát elvem ez: *melius est praevenire quam praeveniri*.

És most még csak néhány befejező szót, a mi szives kérés barátimhoz, az unitárius tanári karhoz, hogy ezen közérdekeinkért tett felszólalásomat rossz néven ne vegyék; tiszteletteljes figyelmeztetés az egyházitanácshoz, hogy gymnasiumaink reformját erélyesen munkába venni méltóztassék; jóakaratu óvása autonomistáinknak, hogy követeléseik összegét ne növeljék, sőt az állam érdekeivel megférő legszükségesebb mértékére szállítani igyekezzenek. A közoktatásnak állampolitikai magasb irányban vezetése a magyar államra nézve existentia-kérdés. Mi ennek utjába ne álljunk. Magyarország nevelés- és oktatásügye halad, erősen és szerencsés irányban evidens sikerrel halad. Ébredjünk, haladjunk mi erdélyi unitáriusok is, nehogy ugy járjunk, mint ama malom rövidlátó gazdája, kinek gátját az ár elsodorván, a folyam messze elkerült s ott hagyta őt puszta malmában őrlő és őrlemény nélkül.

Jakab Elek.

Marosi Gergely emlékére.

Ezelőtt 23 évvel három ifju tanuló találkozott a kolozsvári unitárium collegiumban, kik aztán egy osztályban, egy padon és épen egymás mellett foglaltak helyet.

Majd a főtanodai tanulmányok bevégezte után, együtt utaztak külföldre, ott az egyetemeken együtt tanultak tovább; azután néhány országot beutazván, hazatértek s mind hárman ugyanazon pályára, a tanári pályára léptek.

A három ifjut az iskolai élet, két évi külföldi vándorlás, ugyanazon pálya, az ifjuság s annak százféle derüje és boruja, a férfikor komoly törekvései, szóval 23 esztendő, s mindezek mellett jellemök s egyéni tulajdonaik szoros barátságba fűzték.

A boldog ifjukornak adta a természet azt a varázshatalmat, mely a sziveket összszeforrasztja s azokban az igaz barátságot megköti. Mint a tavaszi napsugarak pezsgő életet hintenek mindenfelé, így az ifju lélek nemes hevülése százféle érdeklődést, tervet, örömet keres és terjeszt maga körül, melyek által a barátság észrevétlenül és feloldhatatlanul szövődik!

A sors által összefűzött három jó barátot gyakran nevezték „triumviratus“-nak, „trifolium“-nak sat. Ha volt köztök olykor egyegy kis vita, egyenetlenség, az is csak azért volt, hogy azután megint annál inkább egyek legyenek.

Midőn már úgy látszott, hogy a megedzett baráti viszonyon semmi körülmény sem változtathat, eljött a halál, bebizonyította, hogy neki itt is van hatalma, s a három jó barát egyikét, Marosi Gergely, sz.-kereszturi igazgatótanárt, a mult őszön váratlanul elragadta.

Mély részvételt vette Marosi halálát mindenki, a ki csak ismerte őt, mert igazán szeretetre és becsülésre méltó ember volt. De őszintebben senki sem sirathatta volna meg, mint régi két barátja, e folyóirat egyik szerkesztője és e sorok írója. Ám a halál

elszakaszthatta végkép tőlünk, de érzelmeinket iránta meg nem változtathatta!

A baráti kegyelet érzésének engedünk, midőn elhunyt barátunk emlékét egy pár vonással e folyóiratban is megörökíteni kívánjuk, meg levén győződve egyszersmind, hogy e pár vonás értékkel birand bárki előtt is.

Sok szép tulajdonságát festhetnök, mert teli volt ő eredetiséggel, teli volt lelki kincsekkel; de mint már mondtuk, nem életrajzot akarunk írni, — hiszen egyszerű körben, nagy események nélkül folyt le az ő élete, kiható, válságos momentumok nélkül; csak egy pár fővonással akarjuk jellemezni Marosinak határozott, kiváló egyéniségét. Mint rendkívüli tehetséget és arany-jellemet akarjuk feltüntetni őt.

* * *

Már az elemi iskolában *) túlhaladta a kis, sovány gyermek gyors és eleven eszével tanulótársait, s épen ez indította a jó székely szüléket, hogy az iskolamester tanácsára a szép reményű fiut tovább taníttassák. Elvitték tehát a sz.kereszturi unitárius közép-tanodába, hol hasonlóképp annyira kivált tanulótársai közül, hogy vele versenyezni egyik sem tudott. Mint legyőzhetetlen tanuló végezte Kereszturon a gymn. öt osztályt, társaitól csodálatva.

Hire a kolozsvári főtanodába is elhatott, mielőtt oda ő is kijött volna. Beszélték a Kereszturról jött deákok, hogy jöni fog majd egy vasfejű ember, a ki előtt senki meg nem állhat, a kinek elég valamit egyszer elolvasni, hogy az örökre a fejében maradjon, a ki már is valóságos tudós sat.

Ferencz József osztálytársam és én, kik Marosival ugyanazon osztályba voltunk jutandók, és a kiknek — dicsekvés nélkül mondom — szintén ambíciónk volt az osztály élén megmaradni, némi aggodalommal néztünk a rettenetes vetélytárs elé. S mégis várva vártuk őt és — ugyszólván — előre fentük az eszünket a versenyre. Nem tagadom, hogy némely tantárgyat a nyári szünetidőn előre elkezdtem tanulni, hogy azzal is könnyebbitsem majd a versenyt. Itt nem csupán személyek, hanem a kolozsvári, tordai és kereszturi tanodákból a 6-dik osztályban özszekeült csoportok hagyo-

* Udvarhelyszékben, Alsó-Siménfalván, hol 1832-ben született.

mányos vetélkedése forgott fenn; mindenik csoport diadalmak tartotta, ha az osztály élére valamelyik társuk juthatott.

1852. augusztus végén megérkezett a mi új pályatársunk Kolozsvárra, s az unitáriusok főtanodájának „London“ nevű szobájában találkoztunk először. Itt ismerkedtünk meg Marosival. Első nyilatkozata ilyen forma volt: „hallottam már, hogy itt egy pár minden oldalról eminens pajtásra akadok, örülök rajta. A kemény versenytársakat mindig ohajtottam, — majd összeszedjük magunkat s meglátjuk, hogy Kolozsvár vagy Keresztur győz-e? Hanem jó barátok maradunk minden körülmények közt, ugy-e pajtások?“

E nyilatkozat kérdésnek látszék, pedig nem volt abban árnyéka sem a hiu kérdésnek. Nem volt az egyéb, egy önérzetes lélek nyílt, naiv nyilatkozatánál, mi őt már az első perczen vonzóvá és bizalmat gerjesztővé tette.

Az iskola aztán beállott, a verseny megkezdődött; ez azonban már néhány hét múlva elvesztette a vetélkedés jellemét s inkább testvéries szövetséggé vált. Az egyik egy, a másik más tantárgyban adta az elsőséget társainak s a miben magát erősebbnek érezte, abban segíteni igyekezett a többit. Így a három tanulótárs a szövetségben új erőt nyert s kölcsönösen büszkéek voltak egymásra.

Marosinak legkedvenczebb tantárgyai a nyelvek voltak, latin, görög, zsidó, német, francia, angol nyelvekben már a gymnasiumban bámulatos gyorsan és könnyen haladott. Ezekben egyikünk sem versenyezhetett vele. Oly éles érzéssel bontotta fel a legburkoltabb helyeket is, mint arra csak a született talentum képes. Ép úgy, mint Brassai bácsi, a magyar nyelvben sem szenvedhette az idegenszerű, idéetlen kifejezéseket. A különben ártatlan, csendes kedélyű ember képes volt indulatba jöni, ha bárkitől valami helytelen kifejezést hallott s nem nyugodott addig, míg az illetőt jó útra nem térítette.

Mikor Marosi az érettségi vizsgát letette, épen akkor üresegett meg váratlanul a kolozsvári unitárius főgymnásiumban a görög nyelv tanári széke. A főtanács segédtanári minőségben Marosit, a már jó nevű nyelvész alkalmazta ezen állomásra, s azt ő oly kitünő sikerrel töltötte be, hogy az első tanév végén a tanítványai által felmutatott eredmény általános bámulatot gerjesztett. Már ekkor s később mint rendes tanár is kedvelté tudta tenni az ifjúság előtt azt a tantárgyat, mely előtte is s utána is említett tan-

intézetben a legnépszerűlenebb volt. Gergelyünknek (igy hívtuk rendszeren) már ez által is meg volt határozottan állapítva a tanári pályára való hivatottsága. A főtanács bölcsen intézkedett, midőn egy ily kitünő tehetséget a tanári pályára véglegesen kijelölt s később egyhangulag megválasztott. A segédtanársággal egyidejűleg vitte M. két évig az említett főtanodában az iskolafőnöki (seniori) hivatalt is.

Marosinak tanári ereje nemcsak abban állott, hogy az általa tanított tantárgyakat teljesen, a legbensőbb redőkhöz eljuttatotta s így azokban tanítványai előtt mint tökéletes hitelű tekintély tűnt fel; hanem egyszersmind abban is, hogy tantárgyait mindig megragadó hévvel és jó kedvvel adta elő. Soha egy helyet sem hagyott homályosan, hanem világos fejtegetés s a legtalálóbb példák és élénk képek által mindent megfoghatóvá és vonzóvá tudott tenni gyengébb tehetségű tanítványai előtt is.

1857-ben ősszel Marosi, nevezett két barátjával együtt, külföldre utazván, a göttingai, berlini és zürichi egyetemeken töltött két évet. Ott is csaknem kizárólag nyelvészkedésre fordította idejét. Belemélyedt az összehasonlító nyelvészet buvárlatába, s ez idő óta dolgozó szobáját szótárak s grammatikák legiója árasztotta el. A nyelvészeti eszmekörből még barátai közt is csak ritkán tudott szabadulni. Folytonosan új meg új nyelvsajátságokról beszélt, s mindig oly elragadtatással, mely csak szenvedélyes nyelvészek sajátja.

Jegyzetekkel s tanulmányaival ládákat töltött meg már akkor, mikor külföldről hazajött. Hogy nyelvészeti témérek tanulmányait már régebb nem rendezhette és sajtó alá nem adhatta, annak két oka lehet. Egyik az, hogy mohó tovább-tovább buvárlásában nem tartott nyugpontokat szerzett ismeretei rendszeres összeállítására, még mindig akart tudni valami újat, még mindig halogatta a megállapodást, alapos visszatekintést, s meglevő kincseinek productív kidolgozását. S így ő inkább szenvedélyes buvár, mint rendező tudós maradt. Ha olykor figyelmeztettük erre, azt szokta mondani: eljő annak is az ideje; a mi halad, nem marad. Másik oka tanulmányai összeállítása halogatásának az lehet, hogy mint tanár Kolozsvárt, s különösen mint igazgató-tanár Sz. Keresztúron felette el volt foglalva mindig buvárlata körén kívül is. Ő atyja volt a tanuló ifjúságnak, azoknak naponkint százféle ügyeit meghallgatta, elintézte; segitni igyekezett mindenkin. Aztán czélul tűzte ki magának a sz. kereszturi gymnasium épületének megna-

gyobbitását. Ezért — daczára folytonos gyenge egészségének — szünetidőkön éveken át járt, kelt, buzditott, gyűjtött pénzt s építési anyagokat s végre meg is érte azt az örömet, hogy a megépített díszes épület a tanoda használatára átadatott ¹⁾.

Végre, úgy látszik, mégis hozzáfogott sok évi tanulmányai rendezéséhez. Legalább hozzám irt utolsó levelében ²⁾ azt mondja: „remélem, nem meszsze már az idő, midőn be fogom bizonyítani, hogy ha sokáig hallgattam is, de kutatni, munkálni, régi czéлом felé nem szüntem meg; talán nyelvünk eredetére is fogok vetni némi világot“. — Reménye nem teljesült. A halál meglepte munkaközben, nem engedte megérnie sok fáradozásának diadalát. Azonban egy hivatott nyelvbuvár sok évi buzgó kutatásának eredménye talán nem veszett el egészen.

Legjobb lenne, ha Marosinak nyelvészeti iratai Brassai bácsi műértő kezeibe kerülnének, ki leginkább van hivatva értékökről nyilatkozni.

Marosi azonban nem volt egyoldalú tudós, nem volt csak nyelvész. Nagy kedvelője volt ő a tudományos és szépirodalom egész mezejének s különösen a bölcsészetnek és költészetnek. A könyvtáraknak, muzeumoknak, olvasóköroeknek nem volt buzgóbb látogatója, mint ő. Homer és Plátó, Horatius és Virgil, Shakespeare és Lord Byron, Rousseau és Beranger, Kant, Göthe, Kölcei és Petőfi, szóval minden nemzet classicusai annyira emlékezetében voltak, hogy beszédében s írásaiban alkalmilag folyvást idézte azokból a legszebb helyeket. Ez volt Marosinak egyik kiváló sajátága. A kik őt ismerték, egyaránt bámulták páratlan emlékező tehetségét, mely kifogyhatatlan idézeteiben nyilvánult. Arany s Petőfi költeményeit könyv nélkül tudta. Az egyszerüt és népiest különösen kedvelte s némi büszkeséget talált abban, hogy ő is a nép embere. A természeteshez mindig ragaszkodott. Kolozsvárt régebb, mint fiatal emberek, együtt több előkelő család körében fordulván meg, ha olykor egy s más társadalmi szokásra figyelmeztettük, mosolyogva szokta mondani Petőfi eme szavait: „a korlátlan természet vad virága vagyok én“. — A ki először látta, némi nyersséget talált is Marosiban. De ha jobban megismerte, csak természeteséget látott benne, a mi jellemének naiv nyíltságát emelte s rokonszenvre gerjesztett.

Kolozsvárról saját kérésére tették át a kereszturi gymnasiumhoz; mint mondá, azért vágyik szülőföldre, mert ott természet-

¹⁾ Ebben természetesen a gondnok uraknak is nagy érdeme van. — ²⁾ Apr. 1874.

sebb a világ, egyszerűbbek az emberek, több a mező, illatosabb a virág, szabadabb a levegő!

Sok szép ismereteinek köszönhette Marosi, hogy Udvarhelyszéken ámbár soha sem járt utána — oly tekintélylyé vált, hogy minden kiválóbb közünnepély, népgyűlés, vagy főemberek utazása alkalmával vezérszónokul őt igyekeztek megnyerni. Egyszer b. Eötvös József, boldogult miniszterünk, a székelföldön átutaztában a Marosi üdvözlő beszéde által annyira meg volt lepetve, hogy lelkesülten mondá, hogy a népet, melynek körében oly magas eszméket s oly felvilágosult tiszta gondolkozást talál, nem félti a pusztulástól; mert a népnek ily vezérek alatt biztos jövője van.

Midőn figyelmeztetve volt, hogy ha folyamodik, könnyen kap tanfelügyelői állomást: ő erre határozottan kijelenté, hogy miután nem hiszi, hogy bármely pályán hasznosabban működhetnék, mint azon, a melyen van, más pályára lépni nem kíván. A közügy, mondá, csak úgy fejlődhetik, ha mindenki azon a téren működik, melyre legtöbb képzettséget s hivatást érez. A mennyire jellemzi ez Marosinak nemes szerénységét, ép annyira bizonyít az ő egyszerű, egészséges gondolkozásáról.

Marosi pedig soha sem beszélt máskép, mint a hogy igazán érzett. Az ő szíve nyílt volt, rejtett gondolatai nem voltak. Ő egészen átlátszó volt, mint a kristály. Csoda-e, ha a kikkel érintkezett, csoda-e, ha tanítványai, a kik naponta hallgatták és tőle mindig szépet és jót hallottak, a kik őt mindig őszinte, nemes, mivel léleknek ismerték, s minden közügyért buzgónak, fáradhatatlannak látták, csoda-e, ha kivétel nélkül tisztelték benne a nagy tudományu férfit s szerették az aranytisztza jellemet?!

IHa a tudomány rideg jellemmel is tiszteletet parancsol, s ha a nyílt becsületes jellem együgyü tudatlansággal is vonzólag hat: mennyivel fokozottabb tiszteletet és szeretetet kell gerjeszteniök azon keveseknek, kikben ész és szív, tudomány és tiszta jellem oly nagy mértékben s oly teljesen egyesül, mint Marosiban.

Ő egyik pillanatban komoly férfi, a másokban ártatlan gyermek volt; erős értelemmel, sok tudománnyal annyi naivságot párosulva nem láttam. Ez Marosinak fő jellemvonása. Ő tudott beszélni a tudóssal és tudatlannal, bölcsessel és együgyüvel, nagygyal és kicsinyvel; mindenik megértette s mindeniket megnyerte.

Marosi szeretete határtalan volt; bálványozta egyszerű szüléit, mintha csak neje s kis leányáért élt volna*), kész volt a tar-

*) Marosi 1864-ben vette nőül Antal Máriát, Antal Mihály Kolozsvár városi város-gazda leányát. Egyetlen kis leánya 1870-ben született. *

pei szikláról legrani barátaiért, imádta hazáját, nemzetét, szerette az emberiséget, rajongott az igazságért, szabadságért, áldozni tudott mindent a szépért és jóért. . . . Ilyen volt Marosi, a legjobb s nemesebb szivek egyike a világon.

Egyszer a németországi Harz-hegyek közt hárman utazván, egy elhagyott hegyen néhány pásztor vett körül minket, pénzt akarván zsarolni. Én felindulva e silányságon, pénz helyett hitvány embereknek neveztem őket, mire tettelegesen akartak rám támadni; e veszélyes pillanatban Marosi gyorsan leveté kabátját, székeyesen megforgatja utazó botját s „ne félj Áron, míg engem látsz!” kiáltással mellém ugrik. Az ártatlan ember hőssé vált; megrettent zsarolóink visszavonultak. Ferencz József barátom egy humoros költeményben örökitette meg ez esetet.

Pár év előtt meg a szerencsétlen politikai pártszenvedélyek hullámzása közt egy tanügyi cikkemért, melyet a legjobb indulat sugalt, némelyek egy pár lapban méltatlanul megtámadtak. Marosi volt az első, a ki levelében tudatta, hogy olvasta cikkemet, tökéletes igazam van, ne csüggeszsen a méltatlan támadás, ha kell, ő síkra száll mellettem bárki ellen. stb. Kérem kellett őt, hogy ne elegyedjék a dologba, majd elvégzem magam.

Hány hasonló példát tudnék felhozni, mely Marosi igaz baráti szívéből, ántik-szép jelleméről tanuskodik.

Mint tanár és hazafi, mint barát és családtag, mint polgár és ember egyaránt kiváló egyéniség, vonzó mintakép volt ő, teli szellemmel, teli gazdag ismeretekkel, szent buzgalommal, a legjobb szívvvel. Marosi nem fáradt ki soha tenni és hatni maga körül minden irányban nemesen és jóltevőleg.

Korán hunytál el, kedves barátunk! Nemes buzgalmadra, fáradhatlan munkásságodra még sok szüksége lett volna azon körnek, melyben éltél. Eszed és jellemed még sokáig ragyoghatott volna itt köztünk. Ámde eleget éltél arra, hogy nyomaidon meg-lássék egy igaz férfinak, egy erős szellemnek, egy hív léleknek mély és áldott hatása! Eleget éltél arra, hogy emlékedet ereklüként szívünk megőrizze.

Pályádon a hivatottak, az emberek közt a legnemesbek egyike voltál. E szerény koszorút, melyet igaz szeretet teszen sírodra, megérdemelted.

A por porrá lesz; az erény és szellem

A sír martaléki nem lehetnek!

Buzogány Áron.

Könyvismertetés.

Az én hitvallásom. Irta Dr. Hatala Péter. Budapest, 1875. 8-r. (IV—179. l.) Ára 1 f. 50 kr.

Olvasóink bizonyára emlékezni fognak arra a fontos eseményre, hogy a pesti kir. egyetem tudós bölcsészeti tanára, lelke meggyőződése által indítva, egyházunk kebelébe lépett. Fontosnak nevezhetjük ez eseményt azért, mert Dr. Hatalában egyházunk egy kitűnő, tudományos férfit nyert. Fontos főleg azért, mert őt saját benső erős meggyőződése vezette sorainkba. De fontos azért is, mert ez esemény tisztán jelzi azt a vallási válságot, a melynek küszöbén állunk, s a melyet lehetetlen hogy minden gondolkozó ember ne érezzen.

Egyébiránt a jelenleg érzett válság nem az egyedüli az emberiség fejlődése folyamában. Közös ez minden korrallal. Minden korrall állottak elő új fejlődési mozzanatok, a melyek a társadalmi, vallási és politikai életet áthatották, s egy-egy új átalakulást hoztak létre. Ily válságokat látunk eléállani a philosophiában Thales-től elkezdve mindaddig, a míg az Hellásból Rómába költözött, s végre Alexandriában letelepedett. Ily válságokat veszünk észre a judaismusban Mózes-től kezdve a kabbalistika fejlődéséig, s a régi műveltség hanyatlása után a mysticismus és theurgia keletkezéséig. Hasonló válság készítette el Jézus korát a legmagasztosabb erkölcsi és vallási ujjászületésre, a minő csak valaha létrejöhetett. Hasonló válság szülte a reformációt, s a 17-dik és 18-dik évszázak vívmányait.

E válságok onnan keletkeztek, hogy a mint az emberi ész a gondviselés tökélyre vezető kalauzolása mellett fejlődött, a mint a tudományok újabb és az eddigi vívmányokkal ellenkező eredményeket mutattak fel, az értelmet többé nem elégítette ki az eddigi nézetek, vallási és tudományos rendszerek értelmetlensége; nem tűrhette tovább azok uralmát.

Ma is hasonló válság küszöbén állunk. A történet, a természettudományok, a gondolkodás, s általában a tudás minden ága ismét oly eredményeket mutatnak fel, a melyek a hagyományos dogmák állításaiival homlokegyenest ellenkeznek. Az emberi ész ismét új vallási alapot keres magának; olyant, a mi a lélek kívánalmainak megfeleljen, s az értelmi haladás jelen fokával öszszhangzásban álljon.

Fájdalom, sokkal önzőbbek ma az emberek és sokkal nagyobb tért foglalt el az ultramontanizmus annál, minthogy az emberek benső meggyőződéseiket, vágyaikat és nézeteiket szabadon és nyíltan kimernék fejezni, s tehetségeikkel a kor által parancsolt vallási regeneráció létrehozásán munkálnának. Annál inkább megérdemli tehát minden jó ember becsülését az, a ki nézetei változtatással benső meggyőződésének nyíltan kifejezést ad, s bátran sorompóba áll azokkal, a kik az övéivel azonos igazságok terjesztésében küzdenek 300 év óta. Ez öszszintéséért és bátorságért tudjuk mi nagyra becsülni Dr. Hatalát. Szerintünk ő másként nem tehetett. Neki, ha az unitarizmussal azonos vallási igazságok felőli meggyőződésre jutott, ez volt a köteleessége.

Midőn Dr. Hatala a fenn jelzett válság érzetében saját benső meggyőződése által vezetettve hozzánk csatlakozott, egyszersmind egy alapos és teljesen a kor színvonalán álló könyvet adott nyilvánosságra a kezünk alatti munkában. Ebben legelőbb is jelzi a jelenleg valósággal létező és minden gondolkodó ember által érzett vallási krízist. S miután kimondja, hogy a mai értelemmel felruházott ész többé nem tekintheti a századok hosszu során, őseredeti egyszerűségéből kivetkeztetett, s most már politikai eszközé profánált kereszténységet oly vallásos elemnek, a melylyel szent békében párhuzamosan egy közös célra, az emberiség boldogítására, közreműködhessék: ennél fogva a hivatalos egyházak dogmáitól vissza kell térni Jézusnak ősi eredeti, tisztán vallásos kereszténységére; mert a hivatalos egyházak vallási felfogása nem azonos Jézus felfogásával, hanem későbbi fejlődés.

A jelen helyzet feltüntetése és az abból való egyedül biztos kibontakozás útjának felmutatása után tárgyalás alá veszi a hivatalos egyház állításait, dogmáit. Felmutatja, hogy a római egyházban az utóbbi vátikáni zsinat óta két csalhatatlanság létezik. Az egyik a püspökök egyetemének csalhatatlansága. A másik a pápa csalhatatlansága, a mi azonban az elébbit elnyelte, nem ugyan ugy,

a mint Saturnus elnyelte gyermekét, hanem mintha a gyermek nyelte volna el Saturnust. Szerinte a pápa csalhatatlansága nem egyéb a jó Isten vakmerő ingerlésénél; nem egyéb oly dogmánál, a melynek alkotásával a szent lélek magát megkorrigálván, kimondotta, hogy nem volt igaz, a mit eddig az egyház a csalhatatlanságra nézve tanított. Tehát a római egyház e tekintetben eretnokség bűnébe esett. S ebből azt a helyes következtetést húzza ki, hogy „a mely egyház dogmáit eként másítja, soha sem lehetett csalhatatlan“.

Ezután a római egyháznak, a görög nem-egyesült, lutheránus, kálvinista és az ó szövetségre vonatkozólag a zsidó egyházzal is közös hitcikkét, az ihletés tanát veszi vizsgálat alá. Kifejti az ihletésnek az egyház dogmái szerinti értelmét. S miután kimutatja, hogy a római és protestáns orthodoxia ma már nem ragaszkodik többé az ezelőtt 200 évvel még teljes érvényben volt szószzerű ihletési elmélethez, eléadja négy pontban azokat a módosításokat, a melyeket az elv épségben tartása mellett az orthodoxia theologusai megengednek. Végül pedig alapos bibliai kritikával bém bizonyítja, hogy egy oly iratgyűjtemény, a melynek egyes könyvei egymással, sőt ugyanazon könyv egyes helyei egymással annyira ellenkeznek, miként ez a bibliánál tényleg fennáll, nem jöhetett létre közvetlen isteni diktálás következtében. Ennélfogva a biblia ihletése semmi sem egyéb, mint a tanító egyháznak, a pápának és püspököknek százados tévedése. Innen mi a bibliának értékét nem kiscsökkentjük, ha annak valódi értékét mutatjuk meg, s ugyanazon történeti kritikával vizsgáljuk, a melyet bármi más könyvre alkalmazunk.

A hierarchia jogzimeinek alapos és beható tárgyalása után a messiási eszmére tér. Kimerítő adatok alapján felmutatja, hogy a messiási eszme nem csupán a zsidó nép sajátja, hanem közös az őskor összes népeivel. Felmutatja ez eszmének Jézus korában való alakját és tartalmát, Fel magának Jézusnak messiási eszméit. S kimutatja, hogy ez eszme egészen természetesen hozta létre a messiás viszzatértében, az ő ezer éves országlásában való hitet és az antikrisztus eszméjét.

Szerző a legnagyobb fejezetet művében az ő s bűn és a megváltás tanainak szentelte. Mintha maga is érezte volna, hogy e két tárgy volt az, a mi az atyákat a legrégibb időtől fogva leginkább foglalkoztatta. E tanok alapos vizsgálata és bírálata

rendjén kimutatja, hogy az egyház e tanokra nézve is éppen úgy tévedett, mint az ihletés elvére nézve. S azt mondja, hogy az emberben a hierarchia állításai daczára is van isteni, alkalmas a jóra; s bár a dogmatismus és egyéb hierarchikus intézvények megbénították a Jézus tiszta morálját, — mindazáltal a mi szép és nemes történet Jézus fellépése óta, az ő moráljának, s az ember jóra való tehetségeinek és szabad akaratának eredménye.

A megváltás tana után önként következik a megváltó személye. Hogy ki volt Jézus? e kérdésre alapos történeti bírálattal mutatja ki, hogy a synoptikusok és a cselekedetek könyve őt csupa embernek tekintik és semmit sem tudnak az orthodox egyházak által Jézusnak tulajdonított istenségről. E kérdéssel kapcsolatban tüzetesen tárgyalja a szent háromság titkát. Kimutatja a háromságnak alakí és tartalmi tekintetben lehetetlenségét, hihetlenségét és a szentírással ellenkező voltát. S kimondja, hogy „az észszel így homlokegyenest ellenkező dolgokat elhigyjünk, az Uristennek magának kellene nyilatkoznia“. Minthogy pedig az Isten e tekintetben soha semmi nyilatkozatot nem tett: inné önként következik, hogy a háromság a kijelentésnek nem alkotó része, s következőleg nem egyéb az egyház oly tévedésénél, amelybe az orthodoxia előbbi tévedései által sodortatott belé. Bizonyítja ezt az, hogy a mint ez és evel rokon eszmék az egyházban felmerültek, azonnal az egész kereszténység java tiltakozott a ker. vallásba bécsusztatott visszaélések, idegen tanok ellen, a mint ezt a monarchianusok, áriánusok hitvitái mutatják.

Jézus emberi voltának alapos bébizonyítása után eleven vonásokban tünteti fel Jézusnak vallását. Szerző ennek alapját „az Isten és ember közötti közvetlenségben“ találja. S általában Jézust a vallás alanyának és nem tárgyának állítja elének. Igen helyesen; mert az a nézet, a mi Pál apostolnál szembetűnik, s a mi Jézust a vallás tárgyának tünteti fel, nem egyéb a jézusi vallástól való eltérésnél. Szerző szerint Jézus nem állított fel papi uralmat; de állított fel két szertartást: a keresztséget és uri vacsorát.

A fennebbickben szerző kimutatván az uralkodó egyházak nézeteinek az őskereszténységgel való ellenkezését, rátér és előadja, hogy milyennek kell lenni a jövő egyházának; minő alapon kell felépülnie és minő viszonyban kell állania az államhoz.

Szerinte — igen helyesen — az állam biztosítsa és őrkdjék a közmorál felett; de engedjen teljes autonomiát a vallásfelekezeteknek, teljes lelkiismereti, vallási szabadságot polgárainak. S miután minden felekezetben van maradó orthodox párt és haladó párt, a haladó párt egyesüljön az unitáriusokkal, a kik a vallásban azt az álláspontot foglalván el, a melyre a theologiai szabad kutatás emelkedett, s a melyen a nagy protestáns egyház kiváló tudósai állanak, már ennél fogva megvan a kellő szellemi kapocs közöttök. Szerző e szabad irányu és haladó szellemü elemekből ohajt egy független magyar nemzeti egyházat, autonomikus szerkezettel, az államtól függetlenül. A szertartások nyelvére nézve — szintén helyesen — megkívánja, hogy az isteni tisztelet minden községben a község nyelvén történjék. A mi magokat a szertartásokat illeti, e tekintetben szerző tágas tért kíván engedni a helyi szokásoknak és eltéréseknek. A hívök lelki szükségéit mi is a legfőbb dolognak tartjuk. Azt azonban nem tartjuk öszszeférhetőnek egy nagy nemzeti egyház egységének eszméjével, hogy minden egyes vidék szokása és nézete döntő befolyást gyakoroljon a külsőségre. Ez által veszélyeztethetnök a ker. vallás tisztaságát. De mig e tekintetben lehetőleg egységet ohajtunk; másfelől épen oly melegen osztjuk szerzőnek azt a kívánságát, hogy a költészet az isteni tiszteletbe visszahozassék. Csakhogy mi e költészetet csupán a zenére és énekre terjesztenök ki.

Ily úton látja szerző elérhetőnek a jelen vallási krizisból való kibontakozást, és a jézusi kereszténységgel azonos unitarismus által vallott elveken tartja lehetségesnek egy nagy nemzeti egyház megalapítását. Valódi reform másként nem is gondolható.

A mily érdekeltséggel vettük kezünkbe szerzőnek kezünk alatti munkáját, épen oly gyönyörrel és lelki élvezet érzetével tesszük le. Részünkröl lehetetlen, hogy köszönetet ne mondjunk szerzőnek azért az élvezetért, a mit nekünk alapos, kimerítő és adatokban gazdag művével nyújtott. Ez okból a legmelegebben ajánljuk e művet mindenkinek, a ki a szellemi élvezeteket, a tanulást és az igazság keresését szereti. Szerintünk egy ily nagy becsü munkának egy művelt ember asztaláról sem szabad hiányozni.

Simén Domokos.

Egyházi mozgalmak.

A nagy jelentőségű egyházi mozgalom, mely különösen a német birodalom megalakulása óta keletkezett, folyvást tart. A fontosabbnál fontosabb tények egymást követik. E tekintetben száz év óta nem történt annyi, mint a közelebbi 4—5 év alatt. Az egyház és állam közt a hatalomért a középkorban elkeseredetten folyt harcot magunk előtt mintegy megújulni látjuk. E végzetes harc színhelye, mint régen, most is leginkább Németország.

Azonban nem ereszkedve most e mozgalom s eredményei felett behatóbb elmélkedésbe, lássuk tárgyilagosan az utóbbi néhány hó alatt történeteket, ott kezdve szemlénket, a hol a Ker. Magvető fentebbi című utolsó cikke elhagyta

Első helyen említjük a pápának febr. 5-ről a porosz püspökökhöz kiadott encyclicáját. Ebben fájdalmasan említi fel a világi trónjától megfosztott ősz egyházfejedelem azon csapásokat, melyeket a szigorú porosz törvények mértek a német kath. egyházra s püspökökre. De „a törvényekhez, melyeket nem rég az egyház jogai ellen kibocsátottak és a melyek az egyház sok hű és lelkiismeretes szolgáját mind a papságban, mind a hívő népben sujtottak, újak járultak, melyek az egyház isteni alkotmányát teljesen megdöntik és a püspökök sérthetetlen jogait tökéletesen megsemmisítik. Ezen törvényekben a laikus rendből való birákra ruházzák a hatalmat a püspököket és az egyházi főnököket méltóságukból és tisztökből kivetköztetni“.

Ezen encyclica kiadásának oka tehát a múlt évi májusi porosz törvények, melyek a püspököket az állami törvények iránti engedelmisségre szorítják, s ha nem engedelmeskednek, büntetéseket, pénzbírságot vagy fogságot ró rájuk, sőt az engedetlenség ismétlődése eseteiben a püspököket hivataluktól megfosztja s intézkedik, hogy az így ürességbe jött püspöki szék ideiglenesen miként töltsék be, s vagyona miként kezeltsék? Ezen törvények

értelmében a poseni és paderborni püspökök elébb fogságra ítéltettek, azután hivataluktól meg is fosztattak.

A pápai encyclica magasztalja ezen püspököknek a világi törvény elleni szilárd ellenszegülését s nem sajnálja őket, minthogy e bámulatra méltó vértanuk csak dicsőséget és üdvöt szereznek az által maguknak; hanem sajnálja amaz istentelen tévelygőket, kik ily szentségtelen törvényeket hoztak és azokat végre is hajtják. Itt következik aztán az encyclica sarkpontja: „kijelentjük tehát egész nyíltan ezen iratunkkal mindeneknek, a kit illet és az egész kath. földgömbnek, hogy ama törvények érvénytelenek, minthogy az egyház isteni szervezetével tökéletesen ellenkeznek“.

Ezzel a pápa nyíltan megtagadja az államnak azon jogát, hogy törvényes organumai által magának belátása szerint törvényeket alkothasson. Nagy szó ez, melyet az újabb kor fejlődött jogrendszerével szemben mostanig egy pápa sem mert kimondani. Az állam souverainitása ez által el van véve és az állami törvények mintegy a pápa legfelsőbb jóváhagyása alá vonatnak. Ha az országgyűlés törvényt hoz, s azt a törvényes koronás fő szentesíti, ez mind keveset ér; a pápának kell külföldön megítélni, hogy vajjon ama szentesített törvény az egyház isteni szervezetével nem ellenkezik-e?

A fennebbi hatalmas tételből folyólag kijelenti továbbá az encyclica, „hogy azon istentelenek és mind azok, a kik az egyház kormányzatába tolazkodni merészkednek a szent kánonoknak megfelelően jogilag a nagyobb excommunicatióba estek, sat. Mert irva van: „Az Istennek inkább kell engedelmessé válni, mint az embereknek“.

A német birodalom vezetői s mondhatni a német nemzet közvéleménye azonban nem így gondolkozik. Előttök úgy látszik, Bluntschli jogtudósuk nagyobb auctoritás, ki „Deutsche Staatslehre für Gebildete“ című, nagy súlyu munkájában ezt mondja:

„A mai népek fejlettebb önérzete elutasítja magától a középkor ama felfogását, mely szerint az állam csak mintegy testét, az egyház pedig a lelkét képezné a társadalomnak. Mi már úgy tudjuk, hogy az államtestet a nép közszelleme élte s hajtja át, hogy az egy testtel és lélekkel ellátott erkölcsi személyt képez; az egyházban viszont egy személyt ismerünk fel, melynek vallásos szelleme egy látható testet öltött magára. Állam és egyház tehát nem két külön oldala egyazon személynek, hanem két külön személy két szervezettel“.

„Az állam, mint önálló, szabadakaratu lény, teljesen független az egyháztól. Ő nem tagja az egyháznak, hanem attól egészen különböző önálló egyéniség. Nincs tehát helyén többé katolikus vagy protestáns államokról beszélni. Az állam, mint olyan, egyáltalában nem bír többé semmi felekezeti jelleggel, hanem elfogulatlanul s részrehajlás nélkül foglal állást a különböző felekezetekkel szemben. A modern állam interconfessionalis. Csak az állam politikája, nem az ő jogélete, bírhat még bizonyos confessionalis irányzattal vagy árnyalattal, tekintettel felekezeties multjára, vagy mivel népe nagyobb része egy felekezethez tartozik“.

„Egyedül az állam bír felségi (souverain) joggal s mindenkiket kötelező joghatalommal. Az egyháznak csak erkölcsi, külsőleg nem kötelező felsőbbsége van saját hívei felett. sat.“

Ilyen forma a német birodalom vezetőinek gondolkozása s ennél fogva a fentebb ismertetett pápai encyclikára a maga szempontjából három új törvényjavaslattal felelt.

Egyik: a püspökök s kath. papok állami dótátiójának elvonásáról szól azon esetben, ha ők az állam törvényeinek nem engedelmeskednek. Mihelyt azonban hűséget fogadnak az állam törvényei iránt, a dótátiót megkapják.

Másik törvényjavaslat: az 1873 évi alkotmány 15, 16, 18 szakaszainak megváltoztatását czélozza oly módon, hogy a kath. papság cselekvési jogai megszoríttassanak.

Ezen szakaszok eltörlése így indokoltatik: az állam és egyház közti viszonyt nem lehet általános, hanem csak külön specialis törvényekkel szabályozni. Az államot biztosítani kell az állami felséget megvető és magát az államot veszélyeztető római clerus ellen; más vallási testületekkel szemben nincs szükség ily védelemre. Az alkotmány 16. szakaszának megszüntetése azért szükséges, mert az egyház megcsalta, kijátszotta azt a bizalmat, melynek alapján megkapta a jogot, hogy az egyház fejével szabadon érintkezessék. Példa erre a febr. 5-iki encyclica. A 18-dik szakaszt azért kell megszüntetni, hogy csak az állam törvényeinek engedelmeskedő papok foglalhassanak el egyházi állomást. Ezen indokolásból kivethető az eltörölt három szakasznak tartalma is.

Harmadik: a zárdák megszüntetéséről szóló törv.-javaslat, mely a kath. egyház minden szerzetét és szerzetszerű testületét kizárja a porosz területről, megtiltja azok felállítását vagy megtelepedését. A fennálló zárdák félev lefolyása alatt feloszlathatók, csak az ok-

tatással foglalkozó szerzet-házakra nézve szabad a határidőt négy évre meghosszabbítani. Azon szerzetek, melyek kizárólag a betegek úpolásának szentelik magukat, továbbra is fennállhatnak. A fenmaradó zárdák állami felügyelet alá vannak vetve. A felosztott zárdák vagyona nem koboztatik el, hanem egyelőre az állami hatóság által kezeltetik.

A porosz képviselőház, az ultamontan centrum heves küzdelme ellenére, mind a három törvényjavaslatot már nagy többséggel elfogadta.

Közelebről a münsteri és boroszlói érsekeket is elítélték, utóbbi azonban az ítéletet megelőzve, ausztriai Sziléziába jött át, mely szintén az ő érseki kerületéhez tartozik. A straszburgi püspöknek meg böjti pásztor-levelét foglalták le.

Az említett törvények közül a dótatió megvonásáról szólót, mint a nervus rerum gerendarumra vonatkozót, vették a püspökök legérzékenyebben, s ápril 2-áról e tárgyban — a kormány mellőzésével — egy feliratot is intéztek egyenesen a császárhoz. Ebben panaszolják, hogy a kérdéses törvényjavaslat a dotatio fejében feltétlen hódolatot kíván a püspököktől az állami törvények iránt. Ám de ily feltétlen hódolat ellenkezik a keresztény lelkiismeretével. Ők azt nem tehetik meg a nélkül, hogy lelkiismeretök ellen cselekedjenek és a kereszténység elveit (!) megtagadják, sat. S miután az országgyűléshez, melyben a keresztény nézetek megértése mindinkább eltűnni kezd, nem fordulhatnak, kéri a császárt mint Poroszországban az egyházak védurát, hogy a kérdéses törvénytől, mint kimondhatlan gyász és békebontó zavarok kútforrásától, tagadja meg a sanctiót.

E levélre a császár helyett annak kormánya felelt még pedig nem igen simán. „Ez alkalommal nem tehetjük, — mond a kormány — hogy csodálkozásunknak és sajnálatunknak ne adjunk kifejezést a felett, hogy oly magas állásu papok, mint a püspökök, oly állítások organumává teheték magukat, mintha Poroszországban a keresztény hit megtagadása volna oly államtörvények iránti engedelmesség megigérése, melyek más német és idegen államokban már századok óta fennállanak, s melyeknek ma is a kath. papság és egyházi előjárósága készségesen engedelmeskednek és melyeknek ott szent esküvel pecsételt követése feltétlenül dicsértetik. Nem kevésbé feltűnő és valótlan azon állítás is, hogy azon törvé-

nyek, melyek ellen a püspökök engedetlensége csak Poroszországban van irányozva, megtiltják az isteni igazságok hirdetését, sat. Épen úgy tudhatják a püspök urak azt is, hogy azon javaslat, melynek nem szentesítését sértő szavakban kéri, azok ő felsége beléegyezése mellett voltak az országgyűlés eleibe terjeszthetők sat.“

Ezen miniszteri válasz a poroszországi püspököket, úgy lát-szik, egy kissé megdöbbenette; mert május hóban Fuldában megint gyűlést tartván, már szelidebb feliratot készítettek, s annak végén azt mondják, hogy ők imádkoznak naponkint a békének az egyház és állam közti helyreállításáért, — és meg vannak győződve, hogy a szent szék kész lenne mindig eleget tenni a kir. kormány méltányos igényeinek“.

A kis Svájc is halad az egyházi reformok terén. Ott a napokban szavaztatott meg véglegesen a kötelező polgári házasság behozataláról szóló törvény. Különösen hangzik az angol r. kath. püspököknek egy a német és svácsi püspökökhez intézett buzdító levele, melyben csodálkozásukat fejezik ki ezek szilárd magatartásán és lelkesítik a további kitartásra. Sajátságos különösen a svájcziakhoz intézett levél ezen passusa: „A svájczi szakadárság átkozott atyja, Calvin, alig fogna ráismerhetni övéire. Nem ok nélkül nem ismerte ő el a szabadakaratot az emberi szabadság alapjául. Minden kálvinista megtagad a kereszténytől minden szabadságot, vagy legalább arra törekszik, hogy őt attól megfoszsza“. Így beszélnek szabadságról, szabadakaratról azok a püspökök, a kiknek szent dogmájuk a Rómából jövő rendeleteknek vakon engedelmeskedni!

Nagy jelentőségű egyházi ténynek tekinthetjük uralkodónknak az olasz királlyal most a tavaszon Velenczében történt barátságos találkozását is. Mert akárhogy vegyük, az bizonyos, hogy a pápát világi királyságából Garibáldi és Victor Emmánuel forgatták ki, s ha most egyik európai első rangú birodalomnak hű katolikus uralkodója, a catholicismusnak hagyományos védője, elmegy Victor Emmánuelt ünnepélyesen üdvözölni, s ennek mint Olaszország királyának, tehát mint Róma királyának is, az egész világ előtt nyilván kívánja, hogy birodalma megszilárduljon; azt, a kinek a pápa hátat fordított, Ausztria-Magyarország buzgó kath. fejedelme megöleli s testvérének nevezi: bizony, intő jelei ezek az idők megváltozásának! A világgal meghasonlott vatikánban végeröködéssel használnak fel bullát, encyclikát, manifestumot, excommunicatiót egy-

másután, hogy megállítsák a világ forgását, — de a világ mégis forog.

Van mégis egy ország, melylyel az ultramontánok is megelégedhetnek: a fenekestől felfordult Spanyolország. Ez a szerencsétlen ország az európai nagy mozgalmaktól érintve, már több versen igyekezett középkori állapotaiból kibontakozni, s némi alkotmányos alapot s azzal némi szabadságot maga számára is meghonosítani; de mindannyiszor visszabukott. A legutóbb 1870-ben felderült alkotmányos élet fejlődését csakhamar lerombolták a karlisták, majd az alfonzisták dúlásai, mindkét tábor a szentszék pártfogása alatt folytatván működését. Alfonzó, a viszszahelyezett király trónra jutásakor ünnepélyesen ígérte, hogy az ország szabadelvű törvényeit tiszteletben fogja tartani. És most egymásután törli el azokat. Egy f. évi febr. 10-én kiadott rendelet, ugy szólnán, megsemmisíti a polgári házasságot; megszentelt házasságnak csak az tekintetik, melyet az igaz hit papjai kötnek. A protestánsok csak frigyesülésben élhetnek. Az ó-katholikusok házassága érvénytelen. A protestánsá lett kath. papok házassága megsemmisítettetik. E rendelet bévezetése így végződik: „a nélkül, hogy az állam túllépné határait, az egyház vissza fogja nyerni minden jogait“. Aztán hozzát teszi: „A házassági különválasztások valamennyi esete, melyek a szent canonok és Spanyolország régi törvényei értelmében az egyházi bíróságok elibe tartoznak, azokhoz azonnal átteendők.

Ezen rendelet miatt a spanyolországi protestánsok s ó-katholikusok meg vannak rémulve. Érzik, hogy ez csak bévezetés, melyet egyéb épületes dolgok fognak követni. De nem mernek még felszólalni, félvén az üldöztetés siettetésétől. Csak a madridi protestáns missiók előjárósága lépett fel egy panaszlevéllel, melyet az ott képviselt hatalmak, u. m. Németország, Anglia, Holland, Svédország, az Egyesült-Államok és Sveicz követeihez nyújtottak be, kérvén, hogy kormányaiknál hassanak oda, hogy a spanyol kormány hagyjon fel a vallásszabadság megszorításával.

Egy másik rendelettel a madridi egyetem szabadelvű tanárai, a kik magukat nem akarták arra kötelezni, hogy a reactio szabványai szerint tanítsanak, mind elbocsáttattak. Szegény Spanyolország, kijut neki a szent vezeklés áldásából, „nolent volent tutor-ság alá veszi őt a kegyes clerus!“

Az ó-katholikus mozgalom a legutóbbi hónapok alatt nagyobb lendületet nem vett, — a bécsi képviselőházban merült fel

a kérdés, hogy vajjon az egytetemes kath. egyházhoz tartozóknak tekintessenek-e? Heves vita után a kormány javaslata ment keresztül, mely szerint az ó-katholikusok a római kath. egyházból kilépetteknek tekintetnek s külön egyházat alakíthatnak.

Nevezetes mozzanat reájok nézve még az, hogy a f. évben Bonnban tartandó második nagy gyűlésökre, melynek célja az, hogy a különböző orthodox egyházak közt létező, eltérő hittételek lehetőleg kiegyenlítettessenek, s bizonyos közös szövetkezés, s esetleg egyesülés hozassék létre, — a konstantinápolyi patriarchatus is követeket ígért küldeni.

Az ó-kath. egyházközségek számát jelenleg Németországban 150-re, Svájcban 55-re teszik. Ezekon kívül É.-Ámerikában is szervekedett néhány ó-kath. egyházközség, kik Reinkens németországi ó-kath. püspökhöz üdvözlő iratokat küldtek.

A francia protestánsok közt pár év óta fennálló viszály, úgy látszik, enyhülni kezd, s a kétfelészakadás elmarad. Olvasóink tudják, hogy a francia orthodox protestánsok egy confessiót állapítottak meg s a reactiora hajló mostani kormánynál ki eszközölték, hogy a mely egyházközségek ezen confessiót el nem ismerik, törvényen kívül állóknak tekintessenek. E türelmetlen eljárás ellen a nagy számu liberalis egyházközségek hatalmasan léptek fel. Tiltakoztak az egész világ előtt a lelkiismeret szabadsága ellen intézett ily középkori zsarnokság ellen. Közelebből azonban az új cultusminiszter az ide vonatkozó rendeleteket bizonytalan időre elnapolta, a mi egyértelmű azzal, hogy a liberalis pártnak a mult évben megejtett választásai tényleg érvényben maradnak. A liberalis párt lapjai ebben a békés útra térés első jelét látják, mire az orthodoxok természetesen boszankodnak.

Nálunk is fontos lépés történt közelebből a vallás-szabadság elvének megtestesítésére nézve. Ugyanis Molnár Aladár orsz. képviselő egy a vallási szabadságról szóló terjedelmes törvényjavaslatot adván bé a képviselőházhoz, ez egy e végre kiküldött bizottság által tárgyalatott is s a bizottság erre vonatkozó javaslatát a képviselőházhoz be is terjesztette. Miután azonban e törvényjavaslat csak a jövő országgyűlés által fog érdemlegesen tárgyalatni, e fontos tárgyra vonatkozó behatóbb észrevételeinket a jövő számba halasztjuk; csak annyit jegyzünk meg ez alkalommal, hogy az említett törv.javaslat annyira radicalis, hogy még a szabadabb gondolkodásuakon is némi aggodalom vehető észre e miatt. **Bny.**

Egyháztörténelmi adatok.

X.

A szökefalvi ekklezsia történetéhez.

„Mü Hallerkői Haller János az én kegyelmes uramnak eo Nagyságának egyik Tanácsa Torda Vármegjének Fő Ispánja. Ozdolai Kun István, Küküllő Vármegjének Fő Ispánja, és az én kegyelmes uramnak Mlgs. Táblájának hütös Assessora; Csegezi Thamás Aranyas Széknek Fő Kapitánnya, Medgyesi Seraphim Bálint azon városnak hites Notariussa, az mü kegyelmes urunktól eo Nagyságától az ide aláb meg irt dolognak el igazítására rendeltetett Comissariusok: Midön elmentünk volna Küküllő Vármegjében Szökefalvára az mü kegyelmes Urunk eo Nsga kglm poroncsolatjának tartása szerént igen szorgalmatosan megh visgáltuk Szökefalvának minden lakosit és mind két religion levöknek Controversiában forgó dolgokat, számokat numeralván az Nemes Országnak az ilyen dolgokról irott Articulusa szerént ugj Comperialtatott mü előttünk, hogj az Ortodoxa Religion levő Atjafiak aequali numero lévén az Unitarius Atjafiakkal, az Templom és Parochialis proventns, marada az eddig való usus szerént az Unitaria Religion levő Atjafiaknak. Melljeknek bizonságára adtuk egy mü kezünk írása alatt költ pecsétes levelünket. Datum in praedicto Possessione Szökefalva“.

Ao. 1669. die 23. mensis Aug.

Haller János m. p.

(P. H.)

Osdolai Kun István m. p.

(P. H.)

Ezen fejedelmileg kiküldött bizottságban ugy látszik mind a négy recepta religio képviselve van. Feltünő azonban, hogy ezen okmányt csak a két elől nevezett bizottsági tag írja alá!

Egy más helyen erre vonatkozólag még a következő feljegyzést találtam:

Observandum pro Eccla Szökefalviensi „Ao. 1671. Az Reformatus Atjafiak Commisariusokat kérvén az üdöbeli Fejedelemtől Apafi Mihály Urunktól, az mü ott való kő Templumunk nekünk

hagjatic és nekik más építetvén, rendeltetik, hogy az Reformatu-soknak földeit, s azoknak termésinek 15-tait az ő Papjok perci-pialja, az Unitariusokét penig az Unitarius Pastor, az kinek az de-cimaquintan kívül igér az Eccla annuanti két köből buzának el-szántását és elvetését“.

A kérdésben forgó templom ez idő szerént a róm. katholi-kusoké; kiknek részére a 18-ik század elején Almási Gergely Mi-hály püspöksége alatt foglaltatott el; ugyanekkor minden parochia-lis épületek, és az unitárius egyház minden vagyona elvétetett. Még a papság azon jövedelmét is elvették, melyet Kissárosi Sárosi János itélőmester saját szerzeményéből átok terhe alatt hagyott — kizárólag minden más felekezetet — az unitárius papság részére. Azon idők igazságszolgáltatásának jellemzésére álljon itt Sárosi Já-nos collationalissa is, a mint következik :

„Én Kús-Sárosi Sárosi János megemlékezővén mindeneknek előtte az én Istenemnek gyermekségemtől fogván velem közlött sok jótéteményéről, azok között arról az áldásáról, melljel engemet ez helyben megáldott, holot midőn nekem ez helyben egy talpalat-ni földöm sem löt volna, ingjen irgalmából nekem arra erőt s al-kalmatosságot szolgáltatot, hogj ez helyben keresetemet ennjére szaporithattam. Mely én Istenemnek velem közlöt sok irgalmassá-gírói való háládásim, hogj jövendő üdőben is emlékezetben marad-hassanak szent nevének dicsőségére, illjen háládatosságomat aka-rom erről örök emlékezetben fenn hadni. Mivel a memoria homi-num ezen határon levő minden legumináknak tizenötödét az Pap szabadon magának vehesse, én is aszt nem denegaltam. De hogy ennekutánna nem tizenötödét, hanem tizedet vehessen, hajlot aka-ratom arra. Meljre nézve vigore praesentiam (mivel itt való min-den birodalmom magam aquisitumom és libera dispositiom rajta) az én Istenemnek nevének tiszteletire vigyáztván mindenek felett, ez mellett megtekintvén aszt is, hogy az mostan itt lakó Tiszte-letes Szentmártoni János uram (ki is már nyolcz esztendői forgá-sa alatt Papi hivatalban ez helyben kedvem szerint szolgált) hű-séges forgolodásának jutalmát vehesse és mind ő kglme, mind pe-dig eo klme után ez helyben következő Papok magok táplálá-sára és ruházására alkalmasabbak lehessenek, ez szőkefalvi ha-tárban levő mindeddig aquirált és ezután aquirálandó földeimnek tizedét (akarmi névvel nevezendő leguminákkal legienek azok be-vette) magam szabad jó akaratomból in perpetuum az fen megirt

Unitaria Religion levő Templomhoz és ahoz való Parochiákhoz adom, legalom és conferalom, örökösön pedig meghihatalanul, ugj hogj mind életemben, s mind holtom után ez megirt Parochiaban lakó Papok ezen földekből való tizedet szabadosan kivehessék és magok hasznokra, ususokra fordithassák. Ennek felette azon Parochiához két darab kaszálót is conferalok, melljeket eddig minden esztendőben oda attam, és az Papok éltek, ugj mint az felső fordulóban az Babosvölgy végiben az alsó láb szénafü szélljiben egy más mellett két parlag, mind két felől Elekesi ur vicinitassa, az alsó fordulóban az Rapoban való parlagomat, vicinussa egyfelől Piros Görgj, másfelől az rája jövő földek lábja. Ezeket is az tizeddel egjütt, azon fenn megirt Templomhoz és Parochiához örökösön adom, legalom és conferalom. Ezen fenn specificalt collatiomnak megállására magamot obligalom, és hogj maradékim és legatariusim, vagy akar mi uton módon következő successorim (akar melljik Religion levők legjenek is) kötelesek legjenek sub amissione universorum bonorum a me aequisitorum et in ipsos devolutorum ez collatiomat megállani s ezen én levelemnek szigorával, mind azok, valakiket ezen dolog fog concernalni, szabadosan ezen collatiomat kikereshessék, kivehessék, birhassák, usualhassák, és ez ellen resistálókat exequaltathassák. De mindenek felett, valaki ezen dispositiomat igj értvén, ez ellen cselekednék, s az én collatiomat maga usussára forditaná, és a ki azzal csak connivealna is, átkozott legjen mind emberek s mind Isten előtt, s az élőknek könyvéből neve kitoröltessék. Mely ez szerént való dispositiomnak és collatiomnak erősségére attam ez kezem írását subscriptiom és szokott pecsétem alatt pro futura cautela. Datum in Szókefalva die 15. Jan. 1683.

Idem qui supra.

(P. H.) Johannes Sárosi de Kús-Sáros

A hagyományt tevő birtoka ez idő szerint ismét unitárius birtokosé (mlgs. Paget János uré). S fájdalom, hogy mégis a róm. kath. parochiának kénytelen fizetni a dús jövedelmet, holott ezen collationalisnál fogva, még ha más felekezetű lenne is a birtokos, az unitárius papságnak lenne köteles fizetni. Ez is egy adat, a mi elnyomásunkra oly sokszor érzékenyen alkalmazott igaztalan igazságszolgáltatásról!

Közli
Rédiger Árpád.

Arany-könyv.

1.) A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok.

Negyedik közlemény.

A *-gal jegyzettek másodszer adakoztak.

	ft. kr.		ft. kr.
A bölöni ekklezsiából Lőfi Áron l. gyűjtőívén.		áthozatal	70 40
969. A bölöni ekklezsia	50 —	Pál Miklós	— 8
Lőfi Áron és neje	5 —	Tana Benedek	— 8
Mikó József	1 —	Szabó Ferencz	— 8
Léta Mihály és neje Be-	—	Gazdag István	— 8
dő Anna	— 50	1000. Pál György	— 8
Kozma Dénes	— 50	Nagy József	— 8
Nagy József	— 50	Kisgyörgy Lajos	— 8
Kozma Elek	— 8	Tana András	— 8
Albert Áron és neje	1 —	Lakatos János	— 8
Nagy István	1 —	Szabó Lőrincz	— 8
Tana Sámuel	— 50	Mikó Miklós	— 8
Léta Sámuel	— 20	Uzoni Izsák	— 8
980. Kozma Máté	— 10	Máté Salamon	— 8
Bos Miklós	— 20	Vajda Sándor	— 8
Özv. Pál Ferenczné	— 20	1010. Pál Elek	— 8
Sikó András	— 20	Bencze Sámuel	— 8
Pál Mihály	— 20	Özv. Tana Áronné	— 8
Máté Sámuel	— 10	Kovács András	— 8
Albert Lőrincz	1 —	Kovács Mihály	— 8
Az iskolás gyermekek,		Alszy Nagy Miklós	— 8
tanítójok vezetése alatt	6 —	Alszy Nagy Sándor	— 8
Kisgyörgy József	— 20	Darkó Mózes	— 8
Német József	— 10	Ifj. Tana Sámuel	— 8
990. Tamási István	1 —	együtt	72 24
Nagy Zsuzsánua	— 50	A bágyoni ekklezsiából Csegezi László l. küldeménye.	
Id. Bedő József	— 8	A bágyoni ekklezsia	
Szolga József	— 8	5 évig	— 4 —
Bedő Sándor	— 8	átvitel	72 24
Bedő István	— 8		
átvitel	70 40		

		ft. kr.				ft. kr.	
Áthozatal		72	24	áthozatal		92	94
1020.	Csegezi Ferencz 5 évig	1	—	Derzsi János		10	—
	Barra József	1	—	*Gálfi Sándor		2	—
	Simonfi Ferencz	1	—	Fenyő István		1	—
	Balog Jézsef	1	—	Tellmann		2	—
	Csegezi Sándor	1	—	Jeddi Sándor		1	—
	Bottyán Mózes	1	—	Szöllösi Sámuel		2	—
	Moldvai János 5 évig	1	—	1060. Almási Lajos		1	—
	Özv. Csegezi Tamásné			Biás Isváné		1	—
	mig él évenként	1	—	Szabó Márton		5	—
	Csegezi Tamás 5 évig	1	—	Fekete Gábor 5 évig		2	—
	Pálfi Máté	1	—	Fekete Gáborné		1	—
1030.	Balog Pál	—	50	Dr. Demjén Farkas		1	—
	Csép Mózes	—	25	Bothos Gyula		1	—
	Simonfi Mózes	—	20	Barabási Ferencz		2	—
	Nagy G. Gábor	—	5	Losonczy Dénes		1	—
	Bodaczi Gábor	—	50	Tibáld Mihály 5 évig		1	—
	Szép Mózes K.	—	50	1070. Csipkés Sándor		5	—
	Id. Batyonyai Gábor	—	50	együtt		71	—
	Boncza Máté	—	30	Szigeti Miklós honvéd			
	Boncza Máténé Balog			alezredes évenként		10	—
	Katalin	—	20	Sárdi Imre Kövendröl		2	—
	Barinyai István	—	20	Filep István, Molnár Sán-			
1040	Ifj. Szép Márton	—	50	dor, Nagy Lajos, Ferencz			
	Csegezi Gábor	1	—	József egy közös osztal-			
	Fodor András mig bá-			lékukat		16	—
	gyoni tanító lesz	1	—	A sz. kereszturi ekkl.			
	Id. Csegezi László 5 évig	1	—	húsvéti perselypénze		1	—
	együtt	20	70	Dr. Bartók Zsigmond			
	A maros-vásárhelyi ek-			Ó-Radna		2	—
	kléziából Biás István és			Radó Mózes enlaki l. ktuid.		2	10
	Kelemen Albert gyűjtő-			Borbély Ferencz és Fo-			
	ívén:			dor Ágnes esküvője			
	Özv. Földesi Ferenczné			alkalmával Ar.-Ráko-			
	Tóth Rozália 5 évig	1	—	son a násznép		—	80
	Fekete Károly	1	—	Benedek Áron képezd. tanár		5	—
	Nagy Zsigmond	1	—	Dr. Bartók István		3	—
	Filep Albert	5	—	1080. *Fekete Ferencz		10	—
	Szolga Miklós	2	—	Mikó Imre 1875-re		5	—
	Ferencz Károly	5	—	H. Almásról Sándor La-			
1050.	Kelemen Albert 5 évig	5	—	jos gyűjtőívén:			
	Kelemen István	5	—	Sándor Lajos		5	—
	Biás István	5	—	Péterfi Áron		1	—
	Dájbukát János	2	—	H. almási ekklézsia		10	—
	átvitel	92	94	átvitel		220	84

	ft. kr.			ft. kr.	
áthozatal	220	84	áthozatal	220	84
Gothárd Pál	1	—	Mihály Domokos	—	90
Gothárd Dániel	—	20	Soós Pál	—	5
Bodor Mihály Kis	—	4	Sándor András	—	5
Kádár András	—	2	1130. Sándor Mihály	—	5
Türkösi Sámuel	1	—	Rigó András nagy	—	5
1090. Sándor György felső	—	33	Kenyeres András	—	10
Baczó Mózes	—	5	Sándor György alsó	—	7
Barra József nagy	—	20	Özv. Orbán Jánosné	—	5
Benczö János huszár	—	2	Póka János	—	5
Jozsa Mózes id.	—	10	Sándor András	—	5
László István	—	10	Szabó József Zs.	—	10
Boka Daniel	—	1	Bodor József	—	10
Gothárd Mihály felső	—	20	Sándor Mózes pataki	—	10
Józsa János felső	—	10	1140. Szabó János Zs.	—	10
Sándor János	—	20	Sándor Mihály	—	5
1100. Sepestyén Mih. lakatos	—	20	Pálfi János	—	5
Szabó Mózes Dávid	—	10	Lőrincz Mihály	—	5
Sziblich József	—	10	Dénezs Zsigmond	—	5
Baczó János	—	10	Sebestyén András	—	5
Szabó Mihályné pataki	—	10	Kálmán János ifj.	—	10
Sándor Ferencz nagy	—	5	Józsa Mózes alsó	—	5
Gothárd Ferencz	—	5	Benczö János	—	5
Bodor Ferencz nagy	—	5	Bencze János	—	10
Rigó János Máté	—	5	1150. Benczö András	—	10
Benczö Lőrincz	—	5	Dónát András	—	10
1110. Platt József	—	5	Dimény Anna	—	20
Józsa Mihály ifj.	—	5	Bodor Ferencz alsó	—	5
Szabó Jánosné	—	5	Bodor Elek	—	5
Bencze András	—	5	Szabó Zsigmond	—	5
László András	—	5	Szabó Lajos	—	10
Poos Péter	—	5	Szabó János	—	10
Ráduly János	—	5	Szabó István (Istók)	—	5
Kálmán Ferencz	—	5	Ráduly István	—	5
Sándor Ferencz kerti	—	5	1160. Szabó Mózes nagy	—	15
Varga János	—	5	Özv. Józsa Jánosné	—	5
1120. Sándor Mózes (Zoltán)	—	5	Sándor Mihály (Zsigm.)	—	5
Horváth János	—	5	Szabó András (szentpáli)	—	5
Sándor András (Kerepes)	—	5	Sebestyén József	—	5
Sándor Gergely	—	5	Ráduly András	—	10
Józsa Mihály	—	5	Szabó Mózes m.	—	15
Rigó József ifj.	—	5	Bodor István	—	10
Szabó Mózes Zs.	—	10	Hajós János	—	5
			Hajós Mihály	—	5
átvitel	220	84	átvitel	220	84

		ft. kr.				ft. k.	
áthozatal		220	84	áthozatal		220	84
1170.	Beke Mihály	—	10	Rigó Pál (belső)	—	5	
	Szabó János Áron	—	5	Gothárd Ferencz f.	—	10	
	Szabó Mózes kurta	—	10	Deák Péter	—	5	
	Csóka Pál	—	10	Gothárd Mihály (nagy)	—	5	
	Szabó Mihály (Béla)	—	15	Szabó György	—	5	
	Szabó András (Béla)	—	5	Szabó Mózes (Árou)	—	5	
	Szabó József (Sebestyén)	—	15	Rigó József (nagy)	—	5	
	Szabó Mihály (muszka)	—	15	1220. György Ferencz	—	5	
	Sándor Pál (katona)	—	5	Ifj. Beke Mihály	—	5	
	Sebestyén Mózes	—	10	Rigó József	—	5	
1180.	Soós Mihály	—	10	Antonya András	—	5	
	Szabó János (Orbán)	—	15	Bencze Mihály (notar.)	—	5	
	Szabó László	—	5	Rigó János (Antonya)	—	5	
	Kovács Mózes	—	10	Boka Pál	—	5	
	Józsa István	—	10	Beke András	—	5	
	Zoltán Ferencz	—	10	Zoltán Mózes	—	5	
	Szabó Mihály pat.	—	10	Antonya István	—	5	
	Kenyeres Ferencz	—	5	1230. Antonya József (nagy)	—	5	
	Gothárd János	—	10	Szondi János (alsó)	—	5	
	Bencze István	—	5	Egyes, magokat megne-			
1190.	Józsa Mihály	—	5	vezetni nem akarók	—	83	
	Józsa János (sánta)	—	5	Hajós Rebeka Türkösi			
	Barra András	—	5	Sámuelné	—	1	
	Barra József ifj.	—	5	együtt	—	31	27
	Csóka János	—	5	Dombi János gyűjtő-			
	Barra Ferencz	—	5	ívén a tordai unitárius			
	Horváth István	—	5	iskola tanuló ifjai:			
	Pál István	—	5	Dombi János isk. főnök	—	1	1
	Antonya János	—	5	Májai Béla, V. gymn.	—	1	50
	Deák János	—	10	Csegezi László „	—	1	50
1200.	Szondi János	—	5	Sulucz Gyula „	—	1	—
	Pap József	—	5	Szigeti István „	—	1	10
	Pál János	—	5	Orbok Károly „	—	1	10
	Szondi Mózes	—	5	1240 Kis Albert, IV Gymn.	—	1	2
	Rigó János	—	5	Demény András „	—	50	
	Antonya András	—	5	Csegezi Gyula „	—	50	
	Tikosí István	—	5	Dali András „	—	1	—
	Bencze János felső	—	5	Veres Ferencz „	—	50	
	Boér András	—	5	Gyulai Ferencz „	—	60	
	Gothárd András	—	5	Szövérdfi Árpád „	—	50	
1210.	Kovács László	—	5	Balázs Emil III Gymn	—	5	—
	Rigó Pál (kis)	—	5	Borbély György „	—	1	—
	Kenyeres György	—	5	Májai István „	—	1	—
	átvitel	220	84	átvitel	252	11	

	ft.	kr.		ft.	kr.
átjött	252	11	áthozatal	252	11
1250. Pápai Sándor	—	50	Krkos Vilmos	—	20
Csipkés Albert	—	50	Orbok Ferencz	—	20
Istvánfi Ferencz	—	50	Mezei László	—	15
Fülöp Pál	—	20	Bartók Kálmán	—	20
Dézi Sándor	—	30	Pirf Fülöp	—	20
Domján István II. Gymn.	—	20	Szabó Tamás	—	30
Nagy Boldizsár	—	20	Csont Kálmán	—	20
Csegezi Lajos	*	20	1300 Pap Aurél	—	50
Molnos Kálmán	—	50	Gazner Miklós	—	10
Borbély Máté	—	20	Mezei György	—	20
1260. Finta Miklós	—	30	Gajzler Béla	—	30
Moldován Simon	—	10	Sipos József	—	10
Kolozsvári Árpád	—	20	Gazner Árpád	—	15
László Árpád	—	50	Fekete Ferencz 3. el.	1	—
Fülöp Károly	—	10	Tarsaly Zoltán	—	40
Abrudán Demeter	—	10	Dindár Béla	—	60
Szuhai Ákos	—	15	Tanka Béla	—	50
László Miklós I. Gymn.	—	50	1310. Pap Vilmos	—	15
Vajna Ödön	—	30	Abt Ernő	—	30
Bőjte Gábor	—	20	Ádámosi Antal	—	20
1270. Bartha Iván	—	20	Kopeczni Károly	—	10
Kövári Béla	—	20	Viski Sándor	—	10
Fekete Kálmán	—	50	Szaniszló Samu	—	40
Keresztes Gábor	—	25	Végh János	—	40
Belényesi Samu	—	25	Koncz Árpád	—	10
Viski Gábor	—	40	Nagy Elemér	—	10
Bajka József	—	20	Németi Kálmán	—	10
Pap Lajos	—	20	1320. Csegezi Pál	—	20
Tanka Sándor	—	50	Böloni Kálmán	—	20
Almási János	—	25	Szabó Gyula	—	10
1280. Demény József	—	40	Szép Gábor 2. elem.	—	10
Kanyaró Pál	—	10	Gajzler Antal	—	12
Nagy Samu	—	20	Szőcs János	—	10
Csorba Miklós	—	25	Jirkovszki József	—	10
Kövári Oktár	—	16	Gál Ambrus	—	10
Koncz Károly	—	10	Binder Mihály	—	10
Szabó Lajos 4. elemi	—	30	Fekete Mihály 1. elem	—	40
Pápai István	—	20	1330. Pap Samu	—	10
Abt Jenő	—	30	Battyán Zsiga	—	10
Törös János	*	10	Patocsan Pius	—	10
1290. Nagy Miklós	—	15	Tunyogi Samu	—	10
Szaniszló Ferencz	—	50	Kölcze Lajos	—	10
Radó János	—	15	Marinka Sándor	—	10
átvitel	252	11	átvitel	252	11

	ft.	kr.
áthozatal	252	11
Barla Gerő II. elem.	—	10
Dézi Elek	—	20
Szigeti József 4. elem.	—	40
N. N.	—	19
1340. Osztian Gyula II. gym.	—	30
együtt	41	—
A bethlen-szt.-miklósi ekkléziából Rédiger Ar- pád esperest küldött:		
Molnos István	—	50
Nagy János	—	30
Hodi János	—	20
Vincze András	—	20
Benkő Jánosné	—	10
Miklós István	—	10
Kocsis Ferencz	—	20
B. szt. miklósi ekkla	1	—
együtt	2	60
A dombói ekkléziából Ütő Lajos gyűjtőivén:		
Miklós Sámuel gondnok	1	—
1350. Utő Lajos	1	—
Kisgyörgy József	1	—
Id. Molnár Mihály	—	50
Id. Székely György	—	75
Ifj. Molnár András	—	20
Molnár István	—	20
Kocsis János, bíró	1	—
Miklós Márton	—	50
Kis János	—	50
Miklós Sámuel, egyházfő	—	50
1360. Miklós Imre	—	50
Kocsis György	—	30
Miklós István	—	30
Miklós György Samuél	—	30
Csiki Mihály	—	30
Székely János	—	30
Nagy János	—	30
Miklós Dávid	—	30
Finta Mihály	—	35
Csiki György	—	40
1370. Mátyás István	—	30
átvitel	295	71

	ft.	kr.
áthozatal	295	71
Mátyás János	—	30
Miklós Janos Samuél	—	30
Gál Márton	—	10
Bordi Márton	—	10
Biró Sándor	—	20
Id. Szabó Márton	—	20
Ozsváth János	—	20
Hunyadi János	—	40
Osvát Mihály	—	50
1380. Kocsis Anna	—	20
Nagy János	—	4
Kőmives János Jánosé	—	25
Id. Miklós János	1	—
Ifj. Székely György	—	75
Innep 2-od napi ala- mizsna karácsonban	—	54
Molnár János	—	10
együtt	15	78
Rédiger Árpád esp. 1874 Karácson 2-od napi per- selypénz czimén küldött		
Dézsfalvi ekkléziából	—	14
Dicsőszentmárton „	1	—
Haranglábi „	—	40
1390. Sárosi „	1	92
Szőkefalvi „	—	16
együtt	3	62
Lengyel Róza k. a. gyűj- tőivén Sz. Keresztúrról:		
Felméri Albert	1	—
Bereczki Póli	1	—
Ördög Péterné	2	—
Ördög Irma	1	—
Szöcs János	1	—
Id. Nagy Sándor	—	50
Kovács Sándor	—	50
Bedő Dénes 5 évig	1	—
együtt	8	—
1400. Nagy György, sugó	—	2
Kelemen Albert Maros- Vásárhelyről:		
átvitel	325	11

	ft. kr.	áthozatal	ft. kr.
	325 11		411 17
Eperjesi Mihályné Nagy		Szabó György	2 —
Mária	5 —	Szabó Györgyné	1 —
Gruz István	2 —	Oelberg Gusztáv r. k.	2 —
együtt	7 —	Váncza József ev. ref.	1 —
Pataki László M. Sáros	50 —	Moluár Ferencz r. k.	4 —
*Özv. Székely Elekné		Tabakovics János g. n. e.	1 —
Tordáról	10 —	Rákosi József	5 —
Enlakáról Radó Mózes l.		Ninger János r. k.	1 —
gyűjtőivén:		Rákosi István	5 —
Radó Mózes lelkész	1 —	1440. Kornéli Dénes r. k. ple-	
Az Ekklézsia	2 —	bános	1 —
Keresztély Dániel	20 —	Csekme János, ref. tanító	1 —
Id. Fülöp János	20 —	Székely István	1 —
Id. Biró Lajos	20 —	Benel József r. k.	50 —
1410. Ambrus Dániel	20 —	Id. Ürmösi Lajos	1 —
Ádám János	20 —	Lövi Herman izr.	1 —
Vas József	20 —	Ferenczi Mihály r. k.	1 —
Patakfalvi Sámuel	20 —	Vlád Mihály g. e.	1 —
Id. Török József	20 —	Füstös Béla r. k.	1 —
Demeter Mózes	20 —	Boér Béla r. k.	1 —
Patakfalvi Ferencz	20 —	1450. Spech József ev. luth.	2 —
Bálint Zsigmond	20 —	Incze Ferencz r. k.	2 —
Györfi János	20 —	Mohai Sándor ev. ref.	1 —
Keresztély Sándor	20 —	Kozma Albert	1 —
1420. Jánosi János	20 —	Verzár Sándor r. k.	1 —
Pütkösti perselypéncz	20 —	Kántor József ev. ref.	5 —
együtt	6 06	Szabó Endre r. k.	1 —
Lengyel Róza k. a. Sz.-		Kremniszki Jakab r. k.	1 —
Kereszturról:		Ebergényi Dénes ev. ref.	1 —
Ternálgó Cezár	10 —	Jancsó Márton	5 —
B. Gámera Gusztáv	1 —	1460. Dániel József r. k.	1 25
Ajtai K. Gyula	1 —	Scheder Albert ev. ref.	1 —
együtt	12 —	Glückshed Janos r. k.	1 —
A sz. kereszturi husvé-		Kövári József	2 —
ti perselypéncz	1 —	Dombi József	1 —
Abrudbányáról Mózes And-		Ürmösi Károly	1 —
rás gyűjtőivén:		Derzsi János családja	75 —
Pálfí Sámuel	5 —	Aradi János	50 —
Árkosi Károly	5 —	Nagy Gábor ev. ref.	10 —
Dr. Nagy Károly	5 —	Máté Lajos	1 —
Özv. Fikker Jánosné	10 —	1470. Ifj. Ürmösi Lajos 1 tal.	5 —
1430. Özv. Mikó Sámuelné	10 —	Róth Károly	30 —
		Szampias György ev. r.	50 —
átvitel	411 17	átvitel	411 17

		ft. kr.			ft. kr.
áthozatal		411 17	áthozatal		545 30
Siró Sámuel ev. ref.		1 50	Tarcsafalvi Dénes		— 25
Benkő János ev. ref.		— 50	Péter Sándor		— 10
Gelei Kálmán		5 —	Ifj. Tarcsafalvi Ferencz		— 20
Bucsi Imre ev. ref.		1 —	Tarcsafalvi Zsigmond		— 48
Telegdi Márton „		1 —	Kibédi Sándor		— 12
Id. Miski János „		1 —	Varga György		— 6
Király András „		— 50	Ifj. Kuti József		— 6
1480. Darkó Daniel „		1 —	1510. Deák Mózes		— 20
If. Miski János „		1 —	Ifj. Varga Mihály		— 10
Tarpai József		1 —	Balázs Sámuel		— 18
Derzsi Zsigmond		— 20	Id. Varga Sándor		— 24
Karácsoni perselypéncz		1 35	Balás Lajos		— 20
Husvéti „		2 —	Kardos Józsefné ref.		— 10
Mózes András lelkész		2 —	László Istvánné		— 10
Mózes Andrásné Szakács			Kovács Lajos		— 50
Ida		1 —	Daniel Gergely		— 5
Mózes Ilona		1 —	Csiki Mihály		— 6
együtt		119 —	1520. Márton Antal		— 10
Kövendről Gál Lajos gyűjtőivén :			Marosi Ferencz		— 10
Tanka Sámuel		8 —	Pap Sándorné		— 20
1490. Szász Gergely		1 —	Id. Péter Ferencz		— 6
Létai Sándor		1 —	Tarcsafalvi Mihály		— 6
Létai Sándorné Nagy			Tarcsafalvi Sámuel		— 15
Katalin		1 —	Id. Varga József		— 5
Id. Szathmári Sámuel		1 —	Ifj. Varga János		— 10
Karácsoni perselypéncz		— 51	Péter Elek		— 5
Husvéti „		— 62	Albert Sándor		— 8
Gál Lajos, pap		2 —	1530. Jakab Gergely		1 —
együtt		15 13	Osváth Márton		— 50
Szt. Mihályról Török Sámuel ivén :			Diák Daniel		— 50
Török Sámuel és elhunyt kedves neje nevében 5 évig		5 —	Kovács Ferencz		1 —
Pap Sámuel maga nevében s egy fizetéképtelen helyett		2 —	Pap József		— 40
Id. Varga János		1 —	Péterfi Daniel		— 20
1500. Varga Pál		— 60	Diák Sándor maga s tanuló fia		1 —
Varga József		1 —	Diák János		— 10
Pap Áron		1 —	Diák László 5 évig		— 10
átvitel		545 30	Pap Dániel		— 20
			1540. Pap János		— 10
			Bodor Sámuel		— 20
			Osváth Dénes		— 50
			Benczédi Dániel		— 20
			Kozma Gergely 5 évig		— 10
			átvitel		545 30

		ft. kr.			ft. kr.
áthozatal		545 30	áthozatal		545 30
Pap Elek		— 50	Csiki Jánosné		— 10
Diák István		— 10	Benedek János		— 20
Id. Péterfi István		— 10	Pap Zsigmond		— 40
Jakab Zsigmond		— 10	Benczédi Dániel		— 50
Szász Mózes		1 —	Bálint János		— 50
1550. Id. Pap Péter		— 20	1590. Firtos Gergely		— 10
Pap Sámuel		— 30	Firtos István		— 48
Osváth Mózes		— 30	Benczédi János		— 18
Diák Mihály		— 10	Gáspár Mózes		— 6
Osváth Pál		— 50	Kovács Ferencz r. k.		— 12
Péter János		1 —	A szt. mihályi anyaek-		
" " fia Elek ne-			klézsia öt évig		3 —
" " vében		— 50	A demeter-kobátfalvi le-		
" " János "		— 50	ányekklézsia		1 —
" " Áron "		1 —	Alsó-benczédi leányekkl.		1 —
Osváth Mihály		— 30	Áldozócsőtörtőki per-		
1560. Benczédi Zsigmond		1 —	selypénz		1 32
Benczédi Zsigmond fia			1875-beli 8 uj házas		
Zsigmondért		— 50	pártól 35 krral		2 80
Pap Sámuel		1 —	1600. Kovács János		— 50
Pap Péter		— 24	Fekete István		1 —
Péter György		— 24	együtt		49 23
László Zsigmond		— 30	Budapestől Buzogány		
Benczédi Gergely		— 30	Áron gyűjtőivén:		
Pap Sándor		— 30	Hajós János		10 —
Pap Antal		— 16	Székely Elek 1875-re		5 —
László Ferencz		— 20	Sebes Pál		5 —
1570. Ifj. Pap Pál		— 12	Filep Kálmán		5 —
Benedek Sándor		— 24	együtt		25 —
Benczédi Dénes		— 24	Petrichevich Horváth		
Benczédi Ferencz		1 —	Kálmán		100 —
Benczédi János		— 33	A kolozsvári ekkla tem-		
László Imre		— 20	ploomi perselyében 1875		
Pap Józsefné		— 20	jan. 25-től jun. 13-ig		
Pap Gergely		— 20	gyűlt		9 35
Pap Mózes		— 50	A 4.-dk közlemény egész ösz-		
Pap Dániel		— 6	szege		728 f. 88 kr.
1580. Pap László		— 24	Hozzáadva az előbbi		
Pap Elek		— 20	3 közlemény összegét 1859 f. 20 kr.		
Péter István		— 48	A Dávid F. alap ma		
Ózv. Benczédi Zsig-		— 33	jun. 13-án tesz		2588 f. 08 krt.
mondné					
Id. Pap Pál		— 24			
együtt		545 30			

E szerint az alapítványi összeg minimumának $\frac{1}{4}$ -de már össze lenne hordva a felhívás 11-ik havában. A mi viszonyaink között én ezt örvendetes jelenségnek tartom, az eredménynyel meg vagyok elégedve, s teljes reményemet helyezem a kitzűött cél elérésében, annyival inkább, mert aránylag még kevesen hozták meg áldozataikat; de bizonyára nem fog elmaradni a jók és nemesek társaságából egyházunknak egyetlen egy tagja se. Mindössze is 1607 eddigelé az adakozók száma s ezek között nem csekély számmal vannak más vallásu atyánkfiai is. Fogadják mindnyájan igaz benső köszönetemet.

Ferencz József.

2.) Marosi Gergely siremlékére adakoztak még:

Bedő Dénes 1 f. Kozma Ferencz 1 f. Felméri Mózes 1 f. Tanítványai is kivántak hozzájárulni szeretett tanárunk siremléke állításához s örömmel karolták fel az eszmét, megmutatandók azt, hogy a nemes szívű és buzgó tanárt nem akarják elfeledni. Adakoztak ezek: Nagy Árpád 10 kr. bordosi Deák Lajos 10 kr. Marosi Ferencz 10 kr. Gyöngösi Árpád 10 kr. Nyiredi Géza 30 kr. Péter János 25 kr. Pál Ferencz 10 kr. Szentgyörgyi Gergely 10 kr. Dénes István 20 kr. Vitális Domokos 10 kr. Jánosi Lajos 10 kr. Márkos Sándor 10 kr. Gálfi István 10 kr. Gál Lajos 15 kr. Marosi Venczel 30 kr. Pulka Demeter 10 kr. Darkó Sándor 20 kr. Sikó György 20 kr. Fekete Domokos 10 kr. Ilkei András 50 kr. Nagy Zsigmond 50 kr. Gyarmati János 50 kr. Boros Albert 50 kr. Nagy Sándor 50 kr. Gáspár János 50 kr. Deák Ákos 50 kr. Sebesi Samu 20 kr. Péterfi Lajos 20 kr. Kozma Imre 20 kr. Lőfi Gyula 20 kr. Fazakas Lajos 20 kr. Pál Miklós 25 kr. Szövérdfi Károly 20 kr. Tana Albert 25 kr. Tana Samu 25 kr. Veres Károly 20 kr. Gvidó Mózes 20 kr. Kozma Domokos 20 kr. Máté Dénes 20 kr. Nagy Gyula 20 kr. Pulka János 20 kr. Demeter Lőrincz 1 ft. Máté György 1 ft. Gábor Albert 1 ft. Hankó Domokos 50 kr. Gálfi Lajos 45 kr. Nagy Lajos 50 kr. Neksá Filon 30 kr. Adorján Domokos 30 kr. Derzsi Gábor 35 kr. Pap József 50 kr. Székely János 50 kr. Firtos Ferencz 15 kr. Nagy Gergely 50 kr. Nagy Károly 50 kr. Vinczi József 25 kr. Összesen: 20 frt. 25 kr. o. 6.

A mult alkalommal közölt összeghez adva a 20 frt. 25 krt, az egész összeg: 70 frt. 55 kr. o. ért.

Sz. Keresztur 1875. május 30.

Sándor János.

Különfélék.

Egyházi főtanácsunknak, mely jun. 20-án tartja meg ez évi rendes közgyűlését Kolozsvártt, kétségen kívül egyik legfontosabb tárgya a püspökválasztó zsinat helyének és idejének meghatározása lesz. Ez utóbbira nézve két véleményt hallottunk. Némelyek szerint a püspökválasztás elhalasztandó lenne a jövő 1876-ik év nyarára, a mikor a négy éves cursus szerint különben is zsinat lenne tartandó; mások abban a nézetben vannak, hogy a püspöki szék bétöltésének elhalasztását ez évről azon esetleges körülményen kívül, hogy a rendes zsinattartás idejéig történetesen most csak egy év van, semmivel egyébbel indokolni nem lehet, következőleg azt ez évben betölteni ohajtják, mi végre természetesen még az ősz folytán megtartandónak véleményezik a püspökválasztó zsinatot. Részünkről az utóbbiak nézetét osztjuk, már csak azért is, mert a provisoriumokat soha sem kedveltük s annak püspöki székünkre nézve most annyival kevésbé lehetünk barátai, mert fájdalom világi elnökeink közül egyiket betegsége, másikat távolléte megakadályozzák, hogy egyházunknak megadják azt a tekintélyt, melyre annak szüksége van s melyet ez idő szerint a püspök van hivatta pótolni. E mellett a mostani szervezet szerint az egyházi főjegyzőség is egész embert kíván s csak szegénységünkkel menthetjük, ha menthetjük, hogy mi azt a tanársággal kötjük össze, elvonván így a tanárt a maga munkakörétől. Fnnélfogva bár nagyra becsüljük a helyettesített egyházi főjegyző buzgóságát, alig hiszszük, hogy rendes papsága és tanársága mellett még egy évig annak is úgy megfelelhessen, a mint kétségen kívül ő maga is ohajtaná. Hiszen tény, hogy most elnöklő egyházi főjegyzőnk, a ki pedig csak tanár volt, s bizony a munkát is megbirja úgy mint bármelyikünk, közelebbről kénytelen volt lemondani s csak úgy tartattuk meg helyén, hogy terhét megosztottuk, illetőleg a főtanács egy külön tanügyi előadót állított bé. Egyébaránt egyházi főtanácsunkat illeti a kérdés eldöntése, mi kötelességünknek fogjuk tartani következő füzetünkben erről, valamint a főtanács egyéb tárgyairól is értesíteni t. olvasóinkat.

A britt és külföldi unitárus társulat május 19-én tartott évi nagy gyűlése egyszersmind azon társulat megalapításának 50

éves jubileuma volt. A különben is látogatott gyűlés ez által még népesebbé lett. Az angol atyafiak valóban büszkéek lehetnek arra a rokonszenvre, a melyet magoknak a szabad irányu keresztények részéről egész Európában és Ámérikában kivívták és a melyre méltók is. E jubilaris gyűlésökön Ámérikát Dr. Briggt és Baker, Franciaországot T. Did, a Coquerel lelkész társa Párisban, Némethont Dr. Manchot, Hollandiát Kuenen tanár, mindketten a szabad irányu kereszténység európai híri bajnokai, egyházunkat Jakab Elek és Dr. Gyergyai Árpád egyházi tanácsos atyánkfiai képviselték. A gyűlés lefolyásának részletesebb ismertetését kénytelenek vagyunk tér szűke miatt jövő füzetünkre tartani fenn, most csak azt említjük meg, hogy e gyűlésen elhatározott aláírások útján egy 10,000 font vagyis 100,000 frt alapítvány gyűjtése oly célból, hogy ebből értelmes férfiakat fizessenek, a kik az országban széljel járva, felolvasások által ismertessék és terjeszszék az unitárius kereszténységet; sőt miután ez öszveg aláírása jobbára már a gyűlés előtt kilátásba helyeztetett, kimondatott annak megkészszerzése. Továbbá indítványoztatott egy második titkárság felállítása, melynek elhivatása kirekesztőleg a levelezések folytatása lesz, miután a társulat ügyvezető titkára azon nagy számú levelezést, melyet a társulat minden irányu összeköttetésénél fogva folytatnia kellett, egymaga nem végezheti el. Végre három nőt is választottak a társulat tanácsába. E három nő Lady Bowring, Miss Mury Carpenter és Miss Anna Swanwick. — Bizony nálunk is vannak nők, a kik méltóbban helyet foglalhatnak az egyházi tanácsosok között, mint akárhányan egyházi tanácsosaink közül, a kiknek kisebb gondjuk is nagyobb annál, hogy az egyház ügyei fellett még töprenkedjenek is; a kiknek a cím és jog a fődolog, s nem a kötelesség, mely azzal jár. A kit nem érdekel, ne vegye magára.

A liberalismus terjedése Schweizban. Örömmel jelezhetjük, hogy az a valódi krisztusi szabad vallási irány, a melyet 300 év óta szent kincsként őriz, ápol és véd az unitarismus, s a melyet oly igen szeret az orthodoxia nihilismusnak, modernismusnak guynolni, naponként és hova-tovább nagyobb tért foglal el. Példa rá a genfi új német egyház legújabb pályázati hirdetése. Ugyanis a berni „Reform“ ez idei 8-dik számában a genfi új német egyház előljárósága egy hirdetményt tesz közzé, a mely az illetőket az ottani papi állomásra pályázatra hívja fel. Ugy azonban, hogy határozottan kifejezi, hogy csak szabad irányu egyének (Kandidaten liberaler Richtung) pályázhatnak. És mindez Genfben, az ősz kalvinismus fészkeiben történik. De történik ez

mindenfelé. Szóval a szabad vallási irány mindenütt terjed. Ugyanezt a jelenséget tapasztaljuk általában Schweizban, Hollandban, Némethonban, különösen Poroszországban, hol a porosz general zsinat 150 tagjából csak 50 orthodox, 70 a közitő és 30 a szabad irány hive.

Ewald Henrich Németország egyik első rendü theologusa a mult hóban meghalt Göttingában, hol egyetemi tanár volt. A Göttingában megfordult magyar ifjak, ha csak mint vendégek is, nem mulatták el a nagy hirü tanár előadásait meghallgatni; a kik pedig theologiára készültek, azok rendes hallgatói voltak. Az elhunyt úgy a tanári széken mint az irodalomban fényes nevet vivott ki magának. Már 1827-ben figyelmet keltett zsidó nyelvtanával, mely ę nemben korszakot alkotó mű. Számos munkái között kiváló helyet foglal el az „Izrael népének története“ című hét kötetes munkája, melyen 30 évig dolgozott. Egyenes jelleme, nyílt, sőt merész modora magasan kiemelte a köznapi emberek sorából. Nem ok nélkül bámulta és tanulmányozta a régi zsidó prófétákat, mert sok tekintetben ő is hasonlított hozzájuk. A zsarnokságnak nagy ellensége volt. Szerette a régi puritánokat.

Az egyházi képviselő tanács f. é. május 31-ről egy felhívást bocsátott ki, melyben vallásközönségünk tagjait, nevezetesen az ifjabb, az 1856 és 1857 évi közadakozásban részt nem vett nemzedéket a közpénztár gyarapítására, s ennek alapján a közszükségek fedezhetése végett adakozásra hívja fel. Ha ugyanaz a vallásos buzgóság heviti keblünket, a mely őseinkét hevítette, úgy teljes reménnyel vagyunk az iránt, hogy e felhívás meleg viszhangra fog találni mindazoknál, a kikhez intézve lesz.

Az evangéliumi csodák tekintettel az ó és új testamentumi összes csodákra, a mint előbbi füzetünk borítéklapján jeleztük, megjelent. Irta Simén Domokos, e folyóirat egyik szerkesztője s éppen ezért magunk ismertetésébe nem is bocsátkozhatunk. Ára 1 frt.

M. Vásárhelyen Kozma Anna k. a. egy nagy gondnal és szorgalommal készített saját művü, kék atlasz aljon, ezérnával reczézett, gyapottal kitöltött és középen nagy koszorúval körítve, egy poharat előtüntetö, díszes és értékes urasztali teritöt kegyeskedett adni, melynek szélein hímezve ez olvasható: „Isten dicsőségére a marosvásárhelyi unitária ekklézsia urasztalára készítette Kozma Anna 1872. Értéke 60 frt. *)

*) A Ker. Magvető IX-ik köt. közlött adakozások közül tévedésből kimaradván, ezt helyrehozni kívánta a Beküldő. K. A.

